

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

XI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

ISSN 1788-8026

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által újjá indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérlemzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenteti meg.

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Az energiateranszít szerep, mint Törökország regionális hatalmi képességeit befolyásoló tényező.....	2
Az Igazságosság és Felemelkedés Pártja: a párt múltja és jelene.....	22
Kemal Atatürk kultúrpolitikája (1923-1938).....	33
A palesztin államiség kérdése és a nemzetközi közöség.....	38

Főszerkesztő:

Dr. Reményi Péter

Főszerkesztő-helyettes:

Dr. Kitanics Máté

Zagyai Nándor

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/503-600

Fax: 72/501-531

Web: <http://www.mbforum.hu>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Eyüp Artvinli

Dr. Csüllög Gábor, Dr. Gábli Cecília,

Dr. Melek Colak, Dr. Gulyás László,

Dr. Hóvári János, Dr. Carlos Flores Juberías

Dr. Juhász József, Dr. Kocsis Károly,

Dr. Jaime Nicolas Muniz,

Dr. Pap Norbert (elnök), Dr. M. Császár Zsuzsa

Dr. N. Rózsa Erzsébet,

Dr. Dejan Šabić, Dr. Kókai Sándor,

Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,

Dr. Edita Stojic-Karanovic,

Dr. Szilágyi István, Dr. Tonk Márton,

Dr. Végh Andor, Dr. Yamamoto Akiyo

Lapszerkesztő:

Simon Bertalan

Olvasószerkesztő:

Sümeghy Dávid, Simon Bertalan

Felelős kiadó:

PannonCastrum Kft.

Dr. Pap Norbert

7635 Pécs, Csóka dűlő 19

Az energiátranzit szerepe, mint Törökország regionális hatalmi képességeit befolyásoló tényező¹

Kozma Tamás²

1. Bevezetés

„Törökország – kulcsország az energiaügyekben” – ennek a mottónak a jegyében került megrendezésre a 22. Világ Olaj Kongresszus Isztambulban, 2017 júliusában. Az esemény kapcsán adott nyilatkozatában Berat Albayrak energiaügyi miniszter úgy fogalmazott, hogy „Törökország a regionális energiaprojektekben irányító szereplő és megbízható partner, a legfontosabb regionális aktorok egyike”.³ Mindez alig fél évvel az után történt, hogy szintén Isztambul adott otthont a 23. Világ Energia Kongresszusnak,⁴ illetve Törökország elsőként töltheti be 2017-ben a Sanghaji Együttműködés Szervezetéhez tartozó Energia Klub soros elnöki tisztségét, annak ellenére, hogy magának a szervezetnek Törökország nem tagja.⁵

Többek között a fenti eseményekből is arra a következtetésre juthatunk, hogy Törökország élénk energiadiplomáciát folytat, és a kormányzati kommunikáció is megerősíti, hogy az energiaügyek Ankara számára stratégiai jelentőségű területnek bizonyulnak. A fenti gondolatok egyértelmű jelzések arra, hogy az energiaügyek a török külpolitikai agendának mára elidegeníthetetlen részeivé váltak, és ezen belül is kiemelkedően fontos dimenzióként jelenik meg a megbízható energiátranzit ország szerepe.

Törökország, noha önmagában kőolajban és földgázban szegény terület, környezetében viszont jelentős készletek találhatók, ahonnan nemcsak saját szükségleteinek fedezésére importál, hanem tranzitországgként további országok ellátásához is hozzájárul. Ennek vonatkozásában fontos látni, hogy nem csupán az adott erőforrások birtoklása, értékesítése járhat előnyökkel, hanem a közvetítő szerepet – tranzitszerepet – betöltők is egyre inkább felértékelődnek a regionális viszonyokban. Különösen igaz ez az Európai Unió, Törökország és a posztszovjet térség alkotta viszonyrendszerben.

Jelen tanulmány alapfeltevése tehát az, hogy Törökország jelenlegi és tervezett energia – konkrétan kőolaj és földgáz – tranzit szerepe hatalmi tényezőként azonosítható, amely az ország regionális súlyára hatással van. Törökország hatalmi pozíciójának bemutatása az energiátranzit szerepen keresztül egy olyan narratívát kínál, amelyben az ország erőforrásokat közvetítő fo-

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

² PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola

³ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Albayrak: Enerji için anahtar ülke Türkiye. *Anadolu Ajansı*. 2017.07.09.

<http://aa.com.tr/tr/ekonomi/enerji-ve-tabii-kaynaklar-bakani-albayrak-enerji-icin-anahtar-ulke-turkiye/857669>

Letöltés dátuma: 2017. 08. 07.

⁴ Dünya Enerji Kongresi 2016 İstanbul.

<http://www.wec2016istanbul.org.tr/about-us-tr-tr/world-energy-congress-2016-istanbul-tr-tr/>

Letöltés dátuma: 2017. 08. 07.

⁵ Turkey to chair 2017 Energy Club of Shanghai Cooperation Organization. *Daily Sabah*. 2016.11.23.

<https://www.dailysabah.com/energy/2016/11/23/turkey-to-chair-2017-energy-club-of-shanghai-cooperation-organization>

Letöltés dátuma: 2017. 08. 07.

lyamatainak tényszerű bemutatása mellett analitikus szemlélettel kerülnek ismertetésre az ország energiátranzit pozícióját erősítő és gyengítő tényezők.

2. Értelmezési lehetőségek a hatalom és a tranzitszerepek kapcsolatára

A különböző természeti erőforrásokhoz való hozzáférés kérdése végigkísérte a nemzetközi kapcsolatok történetét. A társadalmak, gazdaságok egyre több energiaforrást igényelnek, így egyre fontosabb kérdéssé válik, hogy az államok miként juthatnak szükségleteiknek megfelelő energia-hordozókhoz. Az energiabiztonsági diskurzus mára a nemzetközi kapcsolatok elválaszthatatlan része lett, amelyet intenzív akadémiai figyelem övez, és amelynek vizsgálatakor fontos, hogy az ellátási lánc egyes szereplői, úgy mint a kitermelő-, tranzit- és fogyasztó szerepben lévő államok sajátosságai között különbséget tegyünk.

Egy adott állam hatalmi pozíciójára, regionális súlyára jelentős hatással van, hogy rendelkezik-e saját erőforrásokkal, miként tud azokból politikai előnyöket kovácsolni, vagy adott esetben milyen nehézségek, alkuk árán tudja azokat beszerezni, illetőleg milyen mértékű a függése más országoktól. Az energiaügyekre tehát a hatalmi képességek sajátos területeként tekinthetünk. Ennek az elméleti keretekbe történő illesztésével foglalkozott többek között Michael T. Klare, a Hampshire College professzora, aki a hard power – soft power fogalmak kiegészítésére, megalakította az energy power fogalmát, amely tehát az energiaügyeket a hatalom sajátos megnyilvánulási formájának, a külpolitika eszközének tekinti. Klare energy power definíciójának középpontjában az áll, hogy a nemzetek energiatermelésüket és technológiájukat saját érdekeik követése és a rivális hatalmak ilyen képességeinek aláásása érdekében kiaknázzák.⁶ Ez a megközelítés számos értelmezési lehetőséget ad, de a megfogalmazott definíció értelmében a fókusz elsősorban az energiaforrásokat birtokló fél politikai cselekvésein és cselekvőképességén van. Ennek a narratívának a kiegészítésére érdemes megvizsgálni azokat a nézőpontokat is, amelyek viszont a tranzitországok szerepére, lehetőségeire, képességeire helyezik a figyelmet.

Széles körben elfogadott, hogy a tranzitországoknak az energiabiztonsági dinamikákban és általánosságban véve a nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerepe felértékelődik. Egyes szerzők egyenesen úgy vélekednek, hogy az energiaügyek területén értelmezhető biztonsági dilemmák átalakulóban vannak és a figyelem a kitermelő és fogyasztó országokról áttevéődik a tranzitországokra.⁷ Ezt a nézetet támogatják az ENSZ Közgyűlés által elfogadott 63/210 és 67/263-as számú határozatok is, amelyekben az első mondatok között jelenik meg az a felismerés, miszerint az energiátranzit-országok szerepe növekszik.⁸ Hasonlóképpen, az Európai Unió vezető tisztségviselőinek nyilatkozataiban is rendszerint megjelenik az energiátranzit-országokkal való együttműkö-

⁶ KLARE, M. T.: Hard Power, Soft Power, and Energy Power. *Foreign Affairs*. 2015.03.03.

<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2015-03-03/hard-power-soft-power-and-energy-power>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

⁷ SHAMBAUGH, G. – ZLOTNICK, A.: Cave Hic Dragones: Transit Countries and the Geopolitical Consequences of Energy. *Georgetown Journal of International Affairs*. 2014. november 3.

<http://journal.georgetown.edu/cave-hic-dragones-transit-countries-and-the-geopolitical-consequences-of-energy/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

⁸ UN General Assembly Resolution 63/210: Reliable and stable transit of energy and its role in ensuring sustainable development and international cooperation. <http://www.osce.org/documents/67668?download=true> és UN General Assembly Resolution 67/263: Reliable and stable transit of energy and its role in ensuring sustainable development and international cooperation.

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/494/38/PDF/N1249438.pdf?OpenElement>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

dés fontossága. Erre különösen jó például szolgálnak a Déli Gázfolyosó projekttel kapcsolatos nyilatkozatok, vagy éppen a Közép-Ázsia és az Európai Unió közötti energiaszállítást kilátásba helyező Ashgabat Deklaráció szövegezése is.⁹

Severin Fischer, a Svájci Szövetségi Technológiai Intézet kutatója a tranzitországok szerepével és lehetőségeivel kapcsolatban azt az álláspontot képviseli, miszerint azok nem csupán egy másik féltől függő pozícióban lévő szolgáltató szerepét töltik be, hanem egyúttal jelentős hatással is vannak a rajta keresztül energiaexportot lebonyolító szereplők piaci részesedésére is.¹⁰ Ez pedig egy eszköz a tranzitországok kezében például a magasabb tranzitdíjak elérésére, amely különösen releváns, ha jelentős mennyiségű energiahordozó áramlik keresztül az adott országon, vagy ha egy szerény teljesítőképességű gazdaságról van szó, ahol a tranzitbevételek arányaiban nem elhanyagolható részét teszik ki az állam bevételeinek.

A tranzitországok relevanciájával foglalkozó diskurzushoz járul hozzá Brenda Shaffer, energiapolitikai szakértő is, aki egy írásában három okot nevez meg annak vonatkozásában, hogy miért terjedtek el a tranzitországokat is magukba foglaló energiaprojektek az elmúlt évtizedekben. Meglátása szerint ilyen okként említhetjük egyfelől azt a keresletbővülést, amely a több országot érintő, nagytávolságú vezetékek létesítését üzleti szempontból vonzóvá tette. Másodsorban, a tengeri kijárással nem rendelkező országokból való kőolaj- és földgázexport kezdeményezése is hozzájárult az ilyen projektek megvalósulásához, csakúgy, mint az oroszországi szénhidrogén exportjának bővülése is az európai piacok irányába, azokon a tranzitországokat magukba foglaló infrastruktúrán keresztül, amelyet még a szovjet időkben létesítettek (SHAFFER, B. 2013.).¹¹

Utóbbi kérdést – a posztsovjét térségben zajló energiaszállítást – érdemes arra példaként hozni, hogy a tranzitországok ugyanakkor milyen problematikákkal járnak. Erre szemléletes példaként szolgál Ukrajna esete. Ukrajna nemcsak fogyasztója, hanem kulcsfontosságú tranzitországa is az orosz földgáznak. Az elmúlt években a két ország között kialakult konfrontációt jóval megelőzték azok a gázkonfliktusok, amelyek elszámolási vitákon alapultak, és például 2009 elején az orosz gázszállítások leállítását eredményezték, ami nem csak Ukrajnára, hanem az ellátási lánc további szereplőire, így például Magyarországra és Szerbiára is hatással volt (PIRANI, S. *et al.* 2009).¹²

A keresleti oldal számára tehát rajta kívül álló okok miatt is problematikus lehet a tranzitországokon keresztül történő import, jóllehet legtöbbször a kockázatok ellenére is a leginkább rentábilis beszerzést teszik lehetővé ezek az energiaszállítási útvonalak. Ha Oroszország szempontjából tekintünk erre a kérdésre, azonosítható az az orosz érdek, amely az exportútvonalainak diverzifikációját célozza meg, amellyel a problémás tranzitútvonalak – Ukrajna – jelentőségét csökkentheti. Az építés alatt álló Török Áramlat gázvezeték egyik célja éppen az, hogy Oroszország egy Ukrajnától független új szállítási útvonalat hozzon létre Törökország és a Balkán-félsziget irányába, amely viszonyrendszerben vélhetően kisebb lesz az esélye egy olyan jellegű

⁹ Ashgabat Declaration. European Commission.

https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/sefcovic/announcements/ashgabat-declaration_en

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

¹⁰ FISCHER, S.: Turkey and the Energy Transit Question. Carnegie Europe. 2016.08.23.

<http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=64382>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

¹¹ SHAFFER, B. (2013): Natural gas supply stability and foreign policy. *Energy Policy*, 56, pp. 114–125.

¹² PIRANI, S. *et al.* (2009): *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment*. The Oxford Institute for Energy Studies, 66 p.

vitának, amely a szállítások felfüggesztésével járó kényszerintézkedések fogantatására ösztönözné Oroszországot.

3. Törökország, mint tranzitország

Gal Luft és Anne Korin, az Institute for the Analysis of Global Security vezetői az államok új fajtájaként nevezik meg az energiátranzit-országokat és példaként hozzák Kamerunt, Grúziát és Törökországot (LUFT, G. – KORIN, A. 2009).¹³ Utóbbi országgal kapcsolatos elemzéseknek gyakorta kiindulópontja az ország földrajzi helyzete. Törökország négy tengerrel határos, Európa és Ázsia találkozási pontjában fekszik, összeköttetést képez Európa és a Közel-Kelet között, és két kulcsfontosságú tengerszorossal rendelkezik. Noha az ország szénhidrogén-kincsekben szegény, ugyanakkor a világ ismert kőolaj- és földgázkészleteinek 72%-a Törökország közelségében található.¹⁴ Ez az előnyös pozíció pedig kétségtelenül hatással van az ország politikai mozgásterére és ezáltal végső soron befolyásolja az ország hatalmi képességeit is.

Az, hogy Törökország miként tud a speciális földrajzi elhelyezkedésére építő külpolitikát folytatni, jelentős változásokon ment és megy keresztül. Törökország a hidegháború éveiben elsősorban igazodó külpolitikát folytatott, amelynek kereteit a nyugati tömbbel való kapcsolatai határozták meg. Turgut Özal elnökségének idejére esett a kétpólusú világrend széthullása, amely új lehetőségeket teremtett Törökország számára, külpolitikájának újragondolására. A kilencvenes években egy mérsékelt nyitási folyamatot azonosíthatunk Ankara részéről, de a nagymértékű nyitás és a külpolitika új alapokra helyezése már elsősorban az ezredforduló utáni évekhez köthető. Az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) külpolitikai programjának egyik irányadó szereplőjévé ekkoriban vált Ahmet Davutoğlu, a Marmara Egyetem egykori professzora, aki kezdetben külpolitikai főtanácsadói, majd külügyminiszteri és miniszterelnöki tisztségeket is betöltött. A többpólusú világrend kialakulása tehát szükségessé tette Törökország regionális szerepének és lehetőségeinek újragondolását, és többek között a Stratégiai mélység című munkájában is arra tett kísérletet Ahmet Davutoğlu, hogy válaszol, sőt stratégiai útmutatást ad arra, hogy Törökország fekvése miként állítható a felemelkedés, regionális hatalmiság szolgálatába (DAVUTOĞLU, A. 2016).¹⁵

A kilencvenes évek során az euroatlanti országok által hamar felismerésre került, hogy Törökországot szükséges volna bevonni az érdekeikkel egybeeső projektekbe, amelyeknek kiemelt területe lett az energiabiztonság. Ehhez ideális körülményeket teremtett az a bizonytalanság, amely a kilencvenes években Oroszország gyengeségének eredője volt a fekete-tengeri, dél-kaukázusi és Kaszpi-térségben. Ahogyan a NATO-tag Törökország védelmi funkciója kiemelt fontosságú volt a hidegháború éveiben, a Nyugat számára úgy kezdett felértékelődni Törökország stratégiai fekvésénél fogva az energiaügyekben is, mint tranzitország. Ezen körülmények között született meg a döntés a Kaszpi-tengeri szénhidrogénkincs Oroszországtól független exportját lehetővé tevő Baku-Tbiliszi-Ceyhan kőolaj-¹⁶ és Baku-Tbiliszi-Erzurum gázvezetékek megépítésé-

¹³ LUFT, G. – KORIN, A. (2009): Realism and Idealism in Energy Security Debate. In: LUFT, G. – KORIN, A. (szerk.): *Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook*. ABC CLIO, p. 336.

¹⁴ Ministry of Energy and Natural Resources.
<http://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Petrol>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

¹⁵ DAVUTOĞLU, A. (2016): *Stratégiai mélység – Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 518 p.

¹⁶ British Petrol. Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline.
http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

ról.¹⁷ A előbbi vezetéken keresztül az Adana tartományban található Ceyhan kikötőjén keresztül kerül a világpiacon a kaszpi olaj. A rendelkezésre álló adatok értelmében ezen a vezetéken megnyitásától 2017 márciusáig bezárólag mintegy 2,67 milliárd hordónyi kaszpi olaj került szállításra, amely 3502 tankhajó megtöltésére volt elegendő a ceyhani terminálban.¹⁸ Ceyhan stratégiai jelentőségét növeli, hogy ez egyben az Irak és Törökország közötti kőolajvezeték végpontja is, amely tehát az iraki olaj exportját is lehetővé teszi. Ennek a vezetékprojektnek a megvalósítása azonban jócskán megelőzte a kaszpi vezetékeket, hiszen építése a hetvenes években történt és 1977 óta bonyolódik rajta keresztül az olajexport, igaz biztonsági problémákból kifolyólag gyakran lezárásra kerül a vezeték (İNAN, A. 2013).¹⁹ Ezek a biztonsági problémák a tanulmány későbbi fejezetében külön esettanulmányként kerülnek bemutatásra.

A fent megnevezett Kaszpi-tengeri szénhidrogéneket szállító vezetékek megépítéséről a kilencvenes évek végén született megállapodás, ugyanakkor csak a kétezres évek közepére készültek el. Ezen infrastruktúrák működését néhány évvel előzte meg az évente 16 milliárd köbméter kapacitású Kék Áramlat gázvezeték megnyitása, amely 2003 óta szállít földgázt a Fekete-tenger fenekén lefektetett vezetéken keresztül Oroszországból Törökországba.²⁰ Igaz, az ezen a vezetéken keresztül érkező földgáz a török piac ellátását célozza, a teljes török földgázigény nagyságrendileg egyharmad részének fedezéséért felel.²¹

Törökország meglévő tranzit-infrastruktúrája 2007-re egészült ki továbbá a Törökország-Görögország interkonnektorral, amely azerbajdzsáni eredetű gáz szállítását teszi lehetővé Görögországba, Törökország közvetítő szerepével.²² A kétezres években tehát néhány év alatt négy kulcsfontosságú vezeték is átadásra került Törökország részvételével, illetve azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Törökország tengeri szorosain, a Boszporuszon és Dardanellákon keresztül bonyolítja Oroszország is az olajexportjának egy jelentős részét. A világ kőolajkereskedelmének 3%-a török szorosokon keresztül jut el a világpiacon.²³

Ha a tranzitszerep felértékelődéséről beszélünk Törökország esetében, fontos az ehhez a szerephez köthető motivációkat is értelmezni. Külső és belső eredetűeket egyaránt azonosíthatunk. A külső motiváció lényege, hogy az euroatlanti államok Oroszország szerepének ellensúlyozását célozzák meg azáltal, hogy alternatív energiaszállítási útvonalak létrejöttét szorgalmazzák a Kaszpi-térségben, Dél-Kaukázusban és Törökországban. Részükről tehát adott a külső kereslet a Törökország részvételével zajló energiaprojektekre. Ehhez kapcsolódik az a belső motiváció, hogy Törökország tranzitországgként integrálódjon a regionális energiaszállítási folyamatokba.

---

¹⁷ SOCAR. Baku-Tbilisi-Erzurum Gas Pipeline.

<http://www.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-tbilisi-erzurum-gas-pipeline>

Hozzáférés: 2017. augusztus 7.

¹⁸ British Petrol. Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline.

http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

¹⁹ İNAN, A. (2013): Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011). *Ortadoğu Analiz*, 5/56, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, pp. 68–85.

²⁰ Gazprom. Blue Stream.

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/active/blue-stream/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

²¹ Türkiye Cumhuriyeti Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Doğal Gaz Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu. 2017. V.

²² Ministry of Energy and Natural Resources.

<http://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Natural-Gas-Pipelines-and-Projects>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

²³ Ministry of Foreign Affairs. Turkey's Energy Profile and Strategy.

<http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Törökország belső motivációjában azonban lényegesen fontosabb a kérdésnek az a vetülete, hogy a szóban forgó projektek egyúttal az ország dinamikusan növekvő, belső energiaellátását is szavatolják és fejlesszék. Törökország energiaszükségletének elvégre mintegy 75%-a külföldi forrásból kerül fedezésre,²⁴ kőolajszükségletének 91%-a, földgázszükségletének pedig 98%-a származik importból (BABALI, T. 2012).²⁵ Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy az ország energiaigénye az elmúlt mintegy másfél évtizedben óriási növekedésen ment keresztül. Több évben is rendkívül magas, 8-9% körüli volt az előző évhez viszonyított növekedés az ország energiaszükségletében.²⁶ Ezzel együtt az illetékes minisztérium úgy becsüli, hogy 2030-ig további 40%-kal fog növekedni a ma megközelítőleg 80 millió lakosú Törökország primerenergia-igénye.²⁷ Mindez tehát megkerülhetetlenné teszi azt, hogy a mindenkori török kormány politikai agendáján az energiabiztonság kérdése kiemelt prioritásként szerepeljen. Ehhez egyfelől adottak a meglévő energiadiplomáciai kapcsolatok, melyek közül a földgáz területén kiemelkedően fontos Oroszország, Irán és Azerbajdzsán, míg a kőolaj területén Irán, Irak és Szaúd-Arábia. Másfelől Törökország nyitott a beszerzéseinek diverzifikálására, ilyen kezdeményezéseket azonosíthatunk például a Kurdisztáni Regionális Kormányzattal²⁸ vagy például Katarral.²⁹

Törökország tehát saját ellátásbiztonságának megteremtése mellett egyúttal adottságokkal rendelkezik a tranzitszerep betöltésére is. Utóbbiban további fejlődési potenciált azonosíthatunk, ha a kétezres évek második felének versengő óriásprojektjeit – Déli Áramlat és Nabucco – tekintjük, amelyek végül nem valósultak meg, viszont az azokat helyettesíteni célzó projektek – Török Áramlat³⁰ és Transzanatóliai Gázvezeték³¹ - ma Törökország tranzitszerepe szempontjából legrelevánsabb projektek. A Gazprom tájékoztatása értelmében az előbbi infrastruktúra építése az orosz fél részéről 2017 májusában megkezdődött és két, egyenként 15,75 milliárd köbméter évenkénti kapacitású vezeték lefektetése szerepel a tervek között, amelyek várhatóan 2019 évvégére készülhetnek el.³² Az Európai Unió Déli Gázfolyosó projekt részét képező, évenkénti 16 milliárd köbméteres kapacitású Transzanatóliai Gázvezeték építése előrehaladottabb állapotban van és a

---

²⁴ The World Bank.

<http://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS?locations=TR>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

²⁵ BABALI, T. (2012): *The Role Of Energy In Turkey's Relations With Russia And Iran*. Center for Strategic and International Studies, p. 10.

²⁶ Ministry of Foreign Affairs. Turkey's Energy Profile and Strategy.

<http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

²⁷ Ministry of Energy and Natural Resources.

<http://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Petrol>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

²⁸ Genel Energy. KRI Gas Assets.

<http://www.genelenergy.com/operations/kri-gas-assets/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

²⁹ KARAGÖZ, S: Turkey, Qatar sign liquefied natural gas agreement. *Daily Sabah*. 2015.12.02.

<https://www.dailysabah.com/energy/2015/12/02/turkey-qatar-sign-liquefied-natural-gas-agreement>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

³⁰ Gazprom. TurkStream.

<http://www.gazpromexport.ru/en/projects/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

³¹ Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project.

<http://www.tanap.com/tanap-project/why-tanap/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

³² Gazprom. Construction of TurkStream gas pipeline's offshore section commenced.

<http://www.gazprom.com/press/news/2017/may/article329932/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

tervek szerint 2018 végén indulhat meg a kereskedelem rajta keresztül Törökországba, ahonnan aztán a földgáz további szállításra kerülhet majd Európa irányába, a tervek értelmében a Görögországot, Albániát és Olaszországot összekötő Transzadriai Gázvezetéken keresztül.³³

Nem véletlen tehát, hogy a török külpolitika színopszisában is explicit megfogalmazásra kerül, hogy Törökország energiátranzit-ország, amely sarkalatos szerepet játszik az európai és globális energiabiztonsági törekvésekben.³⁴ Ezek a gondolatok mára szerves részét képezik Törökország külpolitikai kommunikációjának, nyilatkozatok egész sorában azonosíthatjuk tranzitszerepének hangsúlyozását, beleértve az ország speciális földrajzi helyzetének méltatását és az energiaprojektekben való részvétel iránti elkötelezettséget. Recep Tayyip Erdoğan elnök 2016 végén Törökország első úszó LNG-termináljának átadásakor elmondott beszédében is kifejtette, hogy Törökország tranzitszerepbe hozása a legalapvetőbb célok egyike.³⁵ De hasonlóképpen hivatkozhatunk Maroš Šefčovič-ra, az Európai Bizottság Energia Unióért felelős biztosára, aki egy, a Déli Gázfolyosóval kapcsolatban adott nyilatkozatában fejtette ki, hogy az Európai Unió jelentős energiátranzit-országgént és megbízható partnerként tekint Törökországra.³⁶

Vitathatatlan, hogy Törökország mai aktív kül- és energiapolitikájával egyre jelentősebb szerepet kap egy általa, a posztszovjet térség és az Európa Unió által alkotott geopolitikai energiaháromszögben. Ez tehát Ankara regionális súlyát értelemszerűen növeli. Kérdéses, hogy a jövőben mennyire terjeszthető ki Törökország ilyen irányú tevékenysége a Közel-Kelet felé. Az átalakulóban lévő Közel-Keletet ma egyfajta versengő multipolaritás jellemzi, amelyben olyan szereplők hatalmi vetélkedését azonosíthatjuk, mint például Törökország, Irán vagy Szaúd-Arábia (ARANY, A. *et al.* 2016).³⁷ Jelen tanulmány szempontjából egyfelől kérdés tehát, hogy milyen irányba tolódnak el a hatalmi viszonyok és ez milyen hatással lesz a régió energiaügyi dinamikáira az elkövetkezendő időszakban. Törökországra vetítve kérdés, hogy ki tudja-e terjeszteni energiaügyi érdekeit a régió irányába, válhat-e belőle további közel-keleti országokból származó energiahordozók export-célállomása, tranzitországa és ezen keresztül erősödhet-e hatalmi pozíciója regionális szinten. Emellett további kérdés, hogy a potenciális energiaprojektben való közös érdekek csökkenthetik-e a feszültségeket a régióban, esetlegesen válhatnak-e a politikai viszonyok rendezésének, stabilizációjának katalizátorává a Közel-Keleten. Utóbbira példaként hozhatjuk Törökország és Izrael 2016 nyarán folytatott tárgyalásait, amelyben a Mavi Marmara incidens következtében megromlott kapcsolatokat rendezték mintegy hat év után. A megbékélési folyamatnak pe-

---

³³ TANAP pipeline construction ahead of schedule, to be operational by 2018. *Daily Sabah*. 2017.01.25. <https://www.dailysabah.com/energy/2017/01/25/tanap-pipeline-construction-ahead-of-schedule-to-be-operational-by-2018>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

³⁴ Ministry of Foreign Affairs. Synopsis of the Turkish Foreign Policy. <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

³⁵ BOLULU, U. – OĞUZ, M: Erdoğan: Türkiye'yi dünyanın ilk 10 ekonomisinden biri haline getirmekte kararlıyız. *Hürriyet*. 2016.12.23.

<http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-turkiyeyi-dunyanin-ilk-10-ekonomisind-40315791>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

³⁶ Redrawing European energy map. *Caspian Energy Newspaper*. 2015.04.24.

<http://caspianenergy.net/en/investor-en/22171-redrawing-european-energy-map>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

³⁷ ARANY, A. – N. RÓZSA, E. – SZALAI, M. (2016): *Az Iszlám Állam kalifátusa – Az átalakuló Közel-Kelet*. Osiris Kiadó – Külgazdasági és Külügyi Intézet, 369 p.

dig fontos dimenziójává váltak azok a tárgyalások, amelyek a két ország közötti potenciális energiaügyi együttműködéseket térképezték fel.³⁸

4. Törökország pozíciója a regionális energiaügyekben

Felmerül annak a kérdése, hogy milyen tényezők erősíthetik, vagy gyengíthetik Törökország, mint energiatranzit-ország regionális hatalmi pozícióját. Erre a kérdésre kimerítő választ adni nehéz, de jelen fejezetben összegyűjtésre kerültek azok a legfontosabbnak vélt tényezők, amelyeket a kérdés vonatkozásában azonosíthatunk.

Törökország szerepét több tényező is erősítheti a regionális energiaszállítási dinamikákban. Elsők között kell említenünk az ország **előnyös földrajzi elhelyezkedését**, amely természetesen kijelöli az energiahíd szerepet Kelet és Nyugat között, az ország területe összeköttetést képez a kínálati és keresleti oldalak között (ÇAKAR, N. 1998).³⁹

Ha az Európai Unió szemszögéből tekintünk a kérdésre, az általa szorgalmazott energia-biztonsági és diverzifikációs törekvések felértékelik az Oroszországtól független energiaszállítási útvonalakat. Így az Oroszországtól Délre eső területek, köztük **Törökország területe is felértékelődik**, mivel azon keresztül potenciálisan Kaszpi-tengeri, közép-ázsiai és közel-keleti szénhidrogént szállíthatnak az európai piacokra. Ha ezt kiegészítjük az orosz nézőponttal, Moszkva szempontjából is előnyös választás Törökország, amely egyrészt az orosz gáz második legnagyobb piaca, másfelől a tervezett Török Áramlat beruházás kezdőpontja lehet az orosz gáz délkelet-európai továbbszállításának is. Az Európai Unió és Oroszország tehát egyaránt érdekelt abban, hogy Törökországot bevonják a saját érdekeiket szolgáló projektekbe és ekképpen ellensúlyozzák egymást a formálódó energia-geopolitikai rendszerben. Ez a helyzet pedig Ankara számára lehetővé teszi, hogy többszörösen is integrálódjon a regionális energiatranzit folyamatokba, és erősebb alkupozíciókat szerezzen az Európai Unió – Törökország – Oroszország viszonyrendszerben.

Törökország esetében fontos **komparatív előnyről** beszélhetünk abból a szempontból, hogy környezete, a szomszédos államok területe kevésbé bizonyul alkalmasnak nemzetközi vezetékek megvalósítására. A Fekete-tenger, mint energiatranzit-útvonal alternatívát kínálhatna Törökországgal szemben. Ugyanakkor a Gazprom tulajdonában lévő Kék Áramlat gázvezetéken kívül más fekete-tengeri vezetékek eddig még nem valósult meg, pedig több ilyen próbálkozással is találkozhattunk. Egyfelől említhetjük az AGRI projektet, amely azerbajdzsáni gáz szállítását célozta volna meg a grúziai Kulevibe, amelyet onnan cseppfolyósítva szállítottak volna Konstancáig, hogy regazifikálást követően kerülhessen a romániai vezetékekbe.⁴⁰ De hasonlóképpen megemlíthetjük a Fehér Áramlat gázvezetéket is, amely szintén megmaradt a tervezés szintjén. Utóbbi terv a meglévő Baku-Tbiliszi-Erzurum gázvezetékéből képezett volna leágazást és különböző módzatok szerint Románia és Ukrajna irányában került volna megépítésre a tenger

³⁸ SEZER, C.: Israel, Turkey deepen energy ties as relations resume after 6-yr rupture. *Reuters*. 2016.10.13. <http://www.reuters.com/article/us-turkey-israel-energy-idUSKCN12D126>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

³⁹ ÇAKAR, N. (1998): A Strategic Overview of Turkey. *Perception Journal of International Affairs*. 3/2.

⁴⁰ AGRI - The first LNG project to be developed in the Black Sea.

<http://agrilng.com/agrilng/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

alatt.⁴¹ Utóbbi ország különösen problematikus tranzitterület, amelyet már a Gazprom is igyekszik megkerülni a tervezett Török Áramlat vezetékkel.

A fentiekből tehát láthatjuk, hogy Oroszországtól délre **korlátozott számú aktor** képes részt venni az energiaszállítási útvonalak kialakításában a posztszovjet térség és Európa közötti energiatengelyen. A korábbi, Azerbajdzsán, Grúzia, Románia, Ukrajna által szorgalmazott projektek nem valósulhattak meg, mivel sem a geopolitikai realitások, sem pedig a felek kapacitásbeli hiányosságai nem tették ezt lehetővé. Törökország déli szomszédsága a kialakult biztonsági vákuum körülményei közepette szintén aligha alkalmas ilyen nagyszabású projektek megvalósítására. A polgárháború sújtotta Szíria és a belső bizonytalanságokkal terhelt Irak területén az elkövetkezendő években aligha épülhet olyan energiaszállító infrastruktúra, amely képes lehet reális alternatívát kínálni a régióban a Törökországot érintő Déli Gázfolyosó tervének vagy a Török Áramlat formájában testet öltő orosz-török együttműködésnek.

Fontos kérdést képvisel **Irán szénhidrogén-exportja**. Ha Irán földgázkitermelését tekintjük, megállapíthatjuk, hogy ennek jelentős részét ma még hazai szükségletének fedezésére fordítja, jelentősebb mennyiséget csak Törökországba exportál.⁴² Viszont a szükséges modernizációs és infrastruktúrafejlesztési tevékenységeket követően Irán, mint a világ második legnagyobb gázkinccsel rendelkező állama, vélhetően ki fogja terjeszteni exporttevékenységét.⁴³ A helyzet érdekességét adja, hogy általánosságban véve Iránnak nem érdeke egy erős Törökország, mégis az utóbbi lehet Európa irányába a leglogikusabb exportútvonala, amely pedig erősítené Törökország energiatranzit-szerepét.

Ugyanakkor látni kell azt is, hogy Törökország hatalmi pozícióját számos tényező gyengítheti a vizsgált kérdéskörben. Ezek között említhetjük például a szállítandó **energiahordozók célországaival való kapcsolatokat**. Törökország tranzitszerepe ma lényegileg még főként a kaszpi és iraki kőolaj világpiacra történő exportjában, a török szorosokon áthaladó kőolajforgalomban, illetve kisebb mértékben az azeri gáz Görögországba szállításában nyilvánul meg. Vélhetően azonban a közeljövőben Európa több országába történő földgázszállítások területén is fajsúlyos szereplő válhat belőle. Az Európai Unióval való partnerség és kiegyensúlyozott viszony tehát kiemelt fontosságú ahhoz, hogy Törökország tranzitország-szerepe tovább tudjon fejlődni. Az Európai Unióval az elmúlt időszakban kialakult politikai feszültségek sora pedig nyilvánvalóan nem előnyös az együttműködések szempontjából. Ma azonban mégis úgy tűnik, hogy az utóbbi időben a gyakran hírekbe kerülő politikai feszültségek Törökország és az Európai Unió több tagállama között megmaradhatnak retorikai szinten és az olyan közös, pragmatikus fellépést kívánó területeken, mint az energiaügyek, alapvetően összehangolhatók az érdekek.

További fontos kérdést képvisel, hogy a figyelem középpontjában álló Déli Gázfolyosó projekt milyen **további beszállítókat** tud majd a közeljövőben szerezni. Egyes szakértők arra a tényre világítanak rá, hogy a projekt életképességét nagyban meghatározza, hogy a jövőben tud-

---

⁴¹ White Stream.

<http://www.white-stream.com/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

⁴² U.S. Energy Information Administration. Natural Gas Exports from Iran. 2012/október.

https://www.eia.gov/analysis/requests/ngexports_iran/pdf/full.pdf

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

⁴³ OPEC Annual Statistical Bulletin 2016.

http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2016.pdf

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

ják-e majd bővíteni a gázexport volumenét (TANCHUM, M. 2015).⁴⁴ A tervezet relevanciáját - és ezzel Törökország pozícióját - gyengítheti ugyanis, hogyha Azerbajdzsán mellett belátható időn belül nem sikerül további kitermelő országokból származó földgázt szállítani a vezetéken keresztül. A kezdeti kapacitások értelmében Törökország évente 6 milliárd köbméter gázt vásárolna és mindösszesen 10 milliárd köbméter gáz juthatna tovább Európa irányába. Ez a mennyiség önmagában vélhetően nem lesz képes jelentős elmozdulásokat indukálni az Európai Unió gázimportjának szerkezetében, viszont a kezdeti kapacitások bővítése fontos része a projektnek.⁴⁵

Hasonlóképpen érdemes az **orosz-török energiakapcsolatok** sajátos mivoltáról is szólni. Jóllehet, megépülése esetén az orosz-török viszonylatban tervezett Török Áramlat vezeték Törökország tranzitszeropét erősítheti, az orosz földgáztól jelentős mértékben függő ország diverzifikációs törekvéseit azonban aligha támogatja, ha a Török Áramlat vezeték megépül, hiszen ezen keresztül az orosz-török függési viszony is erősödhet, ami viszont csökkenti Ankara mozgásterét.⁴⁶ Ehhez kapcsolódó kérdés, hogy a Török Áramlat gázvezeték megvalósulása esetén miként kerülhet Törökországból továbbszállításra az orosz gáz. Egyes elképzelések szerint éppen a konkuráló Déli Gázfolyosó harmadik szakasza, a TAP lehetne ennek az eszköze, amely viszont az Európai Unió érdekeit tekintve kontraproduktív volna.⁴⁷ Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy éppen az Európai Unió Harmadik Energiacsomagjában szereplő kitételek sora volt az, ami miatt végeredményben a Török Áramlat projekt előzményét képező Déli Áramlat projekt nem valósulhatott meg (GAWLIKOWSKA-FYK, A. – ZARĘBA, S. 2017).⁴⁸ Éppen ezért kérdéses, hogy adott esetben miként fog az uniós jog követelményeihez illeszkedni az orosz földgáz szállítása ezen az infrastruktúrán keresztül, és mindez miként hat majd az erőviszonyokra a posztszovjet térség és Európa közötti energiaszállításban.

Szintén gyengítheti egy tranzitország pozícióját, hogyha a szállítandó energiahordozó a globális energiapiaci trendek értelmében veszít relevanciájából, vagy ha egy technológiai átstrukturálódás történik. Ebből kiemelendő, hogy a technológia fejlődésével egyre jobban elterjed a cseppfolyósított földgáz használata, amely viszont adott esetben a szárazföldi földgázszállítás, a vezetékprojektek relevanciáját csökkentheti. Az **LNG technológia** elterjedésével a földgázszállítás egyre nagyobb hányada kerülhet tengeri szállítási útvonalakra. Ezt Törökország példája is igazolja, amelynek 2013-ban a teljes gázimportjának mintegy 12,92%-át tette ki az LNG formájában történő beszerzés, 2016-ban ez az érték viszont már 16,46%-ra nőtt.⁴⁹ Egy ilyen tendencia tartós fennállása és elterjedése tehát azt eredményezheti, hogy a vezetékek veszíteni fognak globális je-

---

⁴⁴ TANCHUM, M. (2015): TANAP and the Semi-encirclement of Iran: Progress and Paradoxes in Turkey's Energy Diplomacy. *Turkish Policy Quarterly*, 14/3, pp. 57–58.

⁴⁵ COSKUN, O: Turkey could triple Azeri gas buying via TANAP by 2026. *Reuters*. 2015.04.29.

<http://uk.reuters.com/article/turkey-gas-idUKL5N0XQ2QX20150429>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

⁴⁶ KONARZEWSKA, N.: Turkish Stream Moves Ahead. *The Turkey Analyst*. 2017.04.19.

<https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/580-turkish-stream-moves-ahead.html>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

⁴⁷ CARBONNEL, A. – VUKMANOVIC, O.: EU gets wake-up call as Gazprom eyes rival TAP pipeline. *Reuters*. 2017.02.14.

<http://www.reuters.com/article/us-gazprom-eu-tap-idUSKBN15T1LC>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

⁴⁸ GAWLIKOWSKA-FYK, A. – ZARĘBA, S: Negotiations between the European Commission and Russia on Nord Stream 2. *PISM Bulletin*. 2017.04.27. No. 41 (981.) The Polish Institute of Foreign Affairs.

<https://www.pism.pl/publications/bulletin/no-41-981>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Doğal Gaz Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu. 2017. 9.

lentségükből, ami pedig a vezetékekhez köthető geostratégiai előnyökre törekvő államok, tranzitországok, például Törökország számára is előnytelen lehet.

Végezetül egy más jellegű, azonban releváns kihívásról is szólnunk kell. Törökország pozícióját kétségkívül gyengíthetik azon belbiztonsági problémái, amelyek az energiaszállító infrastruktúrájára is hatással vannak. Erről a kérdéskörrel – konkrétan a törökországi **kőolaj- és földgázvezetékek biztonságáról** – külön esettanulmány kerül bemutatásra a következő fejezetben.

5. Vezetékbiztonsági dilemmák: veszélyben a tranzitszerep?

A tranzitország-szereppel együtt járó vélt és valós hasznok mellett fontos látni azokat a kockázati tényezőket is, amelyek Törökország energiatranzit pozícióját negatívan befolyásolhatják. Egyik ilyen leghangsúlyosabb tényezőként azonosíthatjuk a kőolaj- és földgázvezetékeket érintő támadásokat, amelyek az elmúlt mintegy három évtizedben változó intenzitással, de folyamatosan jelen voltak Törökországban. Ezen biztonsági kockázatok nem függetleníthetők a török belbiztonsági agendát évtizedek óta jelentősen meghatározó terrorcselekményektől, amelyek mögött az esetek jelentős többségében elkövetőként a PKK áll. Kérdés tehát, hogy tekinthetjük-e a vezetékbiztonsági kérdéseket valódi fenyegetésnek Törökország energiapolitikai célkitűzéseire, különös tekintettel az energiatranzit-folyamatokban betöltött szerepre és a tervezett vezeték-beruházásokra.

Törökország számára fontos érdek, hogy aktív „vezetékdiplomáciát” folytasson, és profitálhasson a fejlődőben lévő energiatranzit-szerepéből. Ebből kifolyólag tehát Törökország nagyigényű és gyorsan bővülő belpiacának ellátása végett és geopolitikai szempontból is érdekelt abban, hogy nemzetközi vezetékprojektek részesévé váljon. Ez a célkitűzés pedig egy jelentős sérülékenységi faktort is magában hordoz. Az energiaszállító infrastruktúra, jelen esetben kőolaj- és földgázvezetékek kritikus vagy létfontosságú infrastruktúráként értelmezhetők, amelyen definíció szerint az „egy országon belül a lakosság szellemi és tárgyi életfeltételeit megteremtő, a gazdaság működését elősegítő vagy lehetővé tévő azon szervezeteket, létesítményeket, létesítményrendszereket, hálózatok összességét vagy ezek részeit értjük, amelyek megsemmisülése, szolgáltatásaik vagy elérhetőségük csökkenését szintje egy adott felhasználói kör létre, lét- és működési feltételeire negatívan hat”.⁵⁰

Ezen infrastruktúrák fizikai biztonságát és működőképességét veszélyeztethetik többek között természeti hatások, műszaki problémák, emberi tévedések és szándékos károkozás. Egy-egy vezetéket érő erőszakos cselekedet számos belső és külső hatással bír egy ország számára. Egyfelől követelhet emberéleteket, az üzemeltetőre rója a helyreállítás költségeit, akadózhat az ellátás és adott esetben az elmaradó tranzitdíjak hiányt okozhatnak a költségvetésben. Másfelől a nemzetközi kötelezettségek, szerződések elmaradó teljesítésének a terhei, bizalom- és hitelességvesztés a partnerek szemében és rossz esetben tervezett projektek meghiúsulása is együtt járhat ezekkel a támadásokkal.

Érdeemes a törökországi kőolaj- és földgázvezetékeket ért támadásokat számszerűen is áttekinteni. A rendelkezésre álló statisztikák értelmében a 2006 és 2015 közé eső tízéves periódusban legkevesebb 29 esetben követtek el bombatámadást Törökország legjelentősebb nemzetközi kőolaj- és földgázvezetékei ellen. Ebből mintegy 27 sikeres támadásról számolhatunk be, melyek közül 10 esetben az Irán-Törökország földgázvezetéket támadták meg, 4 esetben a Baku-Tbiliszi-

⁵⁰ Belügyminisztérium – Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság. A kritikus infrastruktúra. http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=pvl_kritikus_infrastruktura
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Erzurum földgázvezetékét és 13 esetben az Irak-Törökország kőolajvezetékét.⁵¹ Utóbbi Törökország tranzitország-szerepének legrégebbi infrastruktúrája, amely az iraki olaj világpiacra történő szállítását teszi lehetővé – a török piacra szállítás mellett – Ceyhan kikötőjén és a Földközi-tengeren keresztül.

A Baku-Tbiliszi-Ceyhan kőolajvezeték, – amelynek létesítését Miheil Szaakasvili korábbi grúz elnök „geopolitikai győzelemként” azonosította – és amely a Kaszpi-tengeri kőolaj szállítását teszi lehetővé a világpiacra, szintén fontos sarokköve Törökország tranzitszerepének (BABALI, T. 2015).⁵² Egy vitatott eset kivételével a támadások ezt a vezetékét ezidáig elkerülték. 2008 augusztusában az orosz-grúz háború kirobbanása előtti napokban az Erzincan tartományban található Refahiye település közelében egy robbanás történt ezen a kritikus fontosságú vezetéken. Az esetet máig sok bizonytalanság övezi, hiszen kezdetben felmerült a PKK érintettsége, majd műszaki okokat véltek az eset hátterében, míg évekkel később napvilágot láttak olyan hírek, amelyek szerint kibertámadás eredményezte a robbanást.⁵³ Utóbbi eseménnyel kapcsolatban Mitat Çelikpala írásában végzett számítása jól példázza a vezetéktámadások aszimmetrikus jellegét, hiszen egy megközelítőleg 500 dollár értékű robbanószerkezettel több hetes kiesést lehet okozni a szállítókban, amely adott esetben több milliárd dolláros károkat eredményezhet (ÇELIKPALA, M. 2012).⁵⁴ Ez pedig nemcsak Törökország, mint tranzitország számára, hanem a szállításokat így teljesíteni nem tudó exportőrökre nézve is súlyos problémákat jelent. Ezek között említhetjük az Irak-Törökország kőolajvezeték példáját is, amely a sorozatos támadások eredményeként gyakran lezárásra került az elmúlt években, ezzel ismétlődő bevételkieséseket okozva az erbil-i kormánynak. Utóbbi számára egyrészt a Bagdadtól való pénzügyi függetlenség megteremtésének kiemelt eszközévé vált az említett kőolajvezeték, másrészt az Iszlám Állam ellen folytatott harc finanszírozása szempontjából is kritikus kérdést képviselt, hogy Erbil bevételei miként alakulnak és adott esetben azt akadályozza-e a kőolajértékesítés ellehetetlenülése.⁵⁵

A vezetékek ellen irányuló támadásokban egyfajta regionális és periodikus jelleget állapíthatunk meg. Az események döntő hányadban meghatározott körzetekben fordulnak elő. Ha a statisztikai adatokból indulunk ki, akkor a biztonsági szempontból leginkább kritikus terület az ország délkelet-anatóliai részének Şırnak és Mardin tartományai, de hasonlóképpen problematikusak az ország kelet-anatóliai területén található Kars és Ağrı tartományok is.⁵⁶ A rendelkezésre álló

---

⁵¹ A felhasznált statisztikai adatok a University of Maryland által publikált Global Terrorism Database-ben fellelhető adatokon alapszanak, a következő keresés lefuttatását követően:

https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=&end_yearonly=&start_year=2006&start_month=1&start_day=1&end_year=2015&end_month=12&end_day=31&asmSelect0=&country=209&asmSelect1=&target=21&dtp2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max=

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

⁵² BABALI, T. (2005): Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project. *Perceptions*, 10, Winter 2005, pp. 29–60.

⁵³ Hacker sollen türkische Ölpipeline zur Explosion gebracht haben. *Spiegel*.

<http://www.spiegel.de/netzwelt/web/pipeline-explosion-in-der-tuerkei-waren-hacker-verantwortlich-a-1008054.html>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

⁵⁴ ÇELIKPALA, M. (2012): Energy Security and Terrorism? In: DUYAN, A. (szerk.): Analyzing Different Dimensions and New Threats in Defence Against Terrorism. *IOS Press*, pp. 109–119.

⁵⁵ JOHNSON, K.: Striking Pipeline, Kurdish Militants Deal Blow to Fellow Kurds. *Foreign Policy*. 2015.07.30.

<http://foreignpolicy.com/2015/07/30/kurdish-militants-strike-pipeline-deal-blow-to-fellow-kurds/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

⁵⁶ Global Terrorism Database – University of Maryland.

https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=&end_yearonly=&start_year=2006&start_mo

statisztikák értelmében ezeken a területeken koncentrálódik a legtöbb támadás, amely az adott hely általános biztonsági helyzetével magyarázható. Ezekben a térségekben a kurd felkelők és a török biztonsági erők változó intenzitású, de lényegileg folyamatos szembenállásának és összecsapásainak mára velejárója lett, hogy a nemzetbiztonsági szempontból kiemelt fontosságú vezetéseket támadások érik. A vizsgált időszakban azonosított 29 támadásnál a török hatóságok 24 esetben a PKK-t vagy valamely hozzá kapcsolódó csoportot nevezték meg elkövetőnek, ebből 7 alkalommal vállalták magukra az elkövetők a támadásokat.⁵⁷

A vezetéseket elleni támadások periodikus, az általános biztonsági helyzetet követő mivoltára enged következtetni, ha megvizsgáljuk a rendelkezésre álló adatokat. Érdekes példaként szolgál, ha a 2015 nyári eseményekre tekintünk. 2015 júliusában a kurd békefolyamat két viszonylag békésebbnek tekinthető évet követően töréspontra jutott és ez a biztonsági helyzet ismételt romlásához vezetett. Az egyik fordulópontnak tekinthető, 2015. július 20-i suruçi merényletet követően ismét intenzifikálódtak a török biztonsági erők és a kurd felkelők közötti összecsapások.⁵⁸ Ekkor történt, hogy alig egy hét alatt Törökország energiaellátásában és energiátranzit-kötelezettségeiben három kulcsfontosságú infrastruktúráját is támadás érte. 2015. július 27-én az Irán-Törökország gázvezetékét,⁵⁹ július 29-én az Irak-Törökország kőolajvezetékét,⁶⁰ míg augusztus 4-én a Baku-Tbiliszi-Erzurum gázvezetékét érte sikeres bombatámadás, amely mindegyikéért vállalták a felelősséget az elkövetők.⁶¹

Érdeemes egyúttal kitekintést tenni az építés alatt álló vagy a jövőben tervezett vezetékprojektek várható biztonsági helyzetére is. Az Európai Unió által Déli Gázfolyosónak nevezett projekt részeként épülő Transzanatóliai Gázvezeték a grúz-török határtól egészen a görög-török határig hivatott húzódni, mintegy keresztüljelve az országot keletről nyugat felé és érintve a statisztikák értelmében problematikus Kars tartományt is, ahol korábban a Baku-Tbiliszi-Erzurum gázvezetékét többször is támadás érte. Nemcsak Törökország, hanem az egész európai energiabiztonság szempontjából is stratégiai jelentőségű projekt biztonsága a felek közös érdeke. Kérdés tehát, hogy a kritikus tartományon áthaladó vezeték védelmére milyen biztonsági intézkedések megtételére kötelezik el magukat a felek. A közelmúltban zöld lámpákat kapott orosz-török projekt, a Török Áramlat gázvezeték a vezetékinfrastruktúra-támadásoknak kitett keleti és délkeleti tartományok érintése nélkül fog a tervek szerint Törökország nyugati részén partot érni, amely

---

[nth=1&start_day=1&end_year=2015&end_month=12&end_day=31&asmSelect0=&country=209&asmSelect1=&target=21&dtp2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max=](#)

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Pénzváltó Nikolett: Délkelet-Törökország újra lángol. *SVK Elemzések*. 2016/8. Stratégiai és Védelmi Kutatóközpont.

http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2016-8-delkelet-torokorszag-ujra-langol-penzvalto-n.original.pdf

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

⁵⁹ Blast suspends transport of gas on Iran-Turkey pipeline: Minister. *Hürriyet Daily News*.

<http://www.hurriyetedailynews.com/blast-suspends-transport-of-gas-on-iran-turkey-pipeline-minister.aspx?pageID=238&nID=86024&NewsCatID=348>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

⁶⁰ Suspected Sabotage in Turkey Stops Oil Flow in Pipeline from Iraq. *Novinite.com - Sofia News Agency*.

<http://www.novinite.com/articles/170115/Suspected+Sabotage+in+Turkey+Stops+Oil+Flow+in+Pipeline+from+Iraq>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

⁶¹ Turkey: Blast hits Baku-Tbilisi-Erzurum pipeline. *Hürriyet Daily News*.

<http://www.hurriyetedailynews.com/turkey-blast-hits-baku-tbilisi-erzurum-pipeline-----aspx?pageID=238&nID=86414&NewsCatID=348>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

tehát arra enged következtetni, hogy itt kevésbé kell kockázatokkal számolni, lévén, hogy a statisztikák értelmében a keleti, délkeleti területekre koncentrálnak a támadások. Ugyanakkor meglehetősen problémás lehet egy esetleges gázvezeték létesítése a Kurdisztáni Regionális Kormány területe és Törökország között. A két kormány között még 2013 novemberében került aláírásra az a megállapodás, amely szerint Ankara kurdisztáni gázt fog vásárolni Erbilből, kezdetben 4 milliárd köbmétert évente, amelyet 2020-ig 10 milliárd köbméterre, azt követően pedig évente 20 milliárd köbméterre növelnének.⁶² Fontos látni, hogy ezeket a szállításokat lehetővé tevő gázvezeték-infrastruktúra ma még nem áll rendelkezésre. Noha történtek lépések a határ mindkét oldalán a vezetékek létesítésére, látni kell, hogy a vizsgált statisztikák alapján a legkockázatosabb terület éppen a török-iraki határszakasz vidéke, amelyet az Irak-Törökország kőolajvezetéket ért támadások nagy száma is bizonyít. Éppen ezért hordoz magában jelentős kockázatokat egy, az iraki Kurdisztán és Törökország közötti gázvezeték létesítése.

Összességében elmondható, hogy az ország keleti, délkeleti része általános biztonsági helyzetének javulása nélkül feltételezhetjük a kőolaj- és földgázvezetékek ellen irányuló támadások rendszeres megismétlődését, amelyek befolyással lesznek Törökország, mint energiatranzit ország jelen- és jövőbeli pozíciójára. Tény, hogy a vizsgált támadások a célpontok sajátos jellegénél és külpolitikai szempontból is egyre fontosabb mivoltánál fogva a felkelő csoportok nyomásgyakorlásának és erődemonstrációjának eszközei lettek. Ezzel együtt a Törökország energiatranzitszerepének fejlesztését célzó projektek, új vezetékberuházások esetén a politikai, gazdasági és biztonsági kockázatok folyamatos és alapos elemzésére elkerülhetetlenül szükség van.

6. Összegzés

Bizonyos szempontból úgy is fogalmazhatunk tehát, hogy Törökország hatalmi képességei, regionális befolyása azon múlik, hogy mennyire tudja „értékesíteni” saját földrajzi fekvését, miként tud abból geopolitikai előnyöket formálni. Erre a megállapításra szolgálnak jó példaként Törökország energiaügyi, különös tekintettel a szénhidrogének szállítását célzó nemzetközi energiaprojektek.

Miképpen Törökország sajátos földrajzi elhelyezkedése végett kiemelt fontosságú szereplője volt a hidegháborús periódus biztonsági architektúrájának, a kilencvenes évektől kezdve úgy váltak érdekeltté az egykori nyugati hatalmak abban, hogy Törökországot részévé tegyék egy új geopolitikai egyensúlyokat létrehozni kívánó energiabiztonsági architektúrájának. Mindez kiegészült azzal, hogy Törökország energiaigénye rohamosan nőni kezdett, ez pedig az energiaügyeket a török külpolitika fontos dimenziójává tette. Törökország tehát egyszerre lett érdekelt abban, hogy saját energiaellátásának biztonságát garantálja és azt lehetősége szerint diverzifikálja, valamint abban, hogy részt vegyen különböző nemzetközi vezetékprojektekben és tranzitpozícióra tegyen szert.

Fontos látni, hogy Törökország energiatranzit-szerepe ma még elsősorban a kőolajszállításra korlátozódik, viszont megkezdődött azoknak a projekteknek a kivitelezése – Török Áramlat és Transzanatóliai Gázvezeték – amelyek a tervek értelmében néhány éven belül a földgáztranzit-folyamatok területén is áttörést hozhatnak és erősíthetik Ankara regionális szerepét.

Jelen tanulmány célja tehát az volt, hogy a Törökország energiatranzit-szerepét érintő diskurzus legfontosabb elemeit bemutassa, valamint azonosítsa az ország energiatranzit-szerepét

---

⁶² Genel Energy: Trading and Operations Update. *Iraq Business News*.
<http://www.iraq-businessnews.com/2014/01/15/genel-energy-trading-and-operations-update/>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

erősítő és gyengítő tényezőket. Az erősítő tényezők közül kiemelkedik Törökország lehetőségekkel teli földrajzi elhelyezkedése és ennek komparatív előnyei, a gyengítő tényezők közül pedig fontos kiemelni a sajátos biztonsági problémákat, amelyek Törökország vezetékinfrastruktúráját érik. Ezeknek a pozitív és negatív tényezőknek az összessége jelöli ki tehát, hogy a szénhidrogénekben szegény terület miképpen válhat tranzitországgként mégiscsak releváns szereplővé a regionális erőviszonyok között.

Általánosságban véve pedig fontos kérdés, hogy nemzetközi kapcsolatainak alakítása során mennyire sikerül a jövőben a török diplomáciának az energiaügyekben való fejlődő pozícióját például az Európai Unióval folytatott tárgyalásai során vagy éppen az átalakulóban lévő közkeleti erőviszonyok között előnyökké kovácsolnia.

Irodalomjegyzék

- ARANY, A. – N. RÓZSA, E. – SZALAI, M. (2016): *Az Iszlám Állam kalifátusa – Az átalakuló Közel-Kelet*. Osiris Kiadó – Külgazdasági és Külügyi Intézet. 369 p.
- BABALI, T. (2005): Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project. *Perceptions*, 10, Winter 2005, pp. 29–60.
- BABALI, T. (2012): The Role Of Energy In Turkey's Relations With Russia And Iran. *Center for Strategic and International Studies*, pp. 1–10.
- ÇAKAR, N. (1998): A Strategic Overview of Turkey. *Perception Journal of International Affairs*, 3/2, pp. 1–5.
- ÇELIKPALA, M. (2012): Energy Security and Terrorism? In: DUYAN, A. (szerk.): *Analyzing Different Dimensions and New Threats in Defence Against Terrorism*. IOS Press, pp. 109–119.
- DAVUTOĞLU, A. (2016): *Stratégiai mélység – Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 518 p.
- İNAN, A. (2013): Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011). *Ortadoğu Analiz*, 5/56, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, pp. 68–85.
- LUFT, G. – KORIN, A. (2009): Realism and Idealism in Energy Security Debate. In: LUFT, G. – KORIN, A. (szerk.): *Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook*. ABC CLIO, p. 336.
- PIRANI, S. et al. (2009): *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment*. The Oxford Institute for Energy Studies, 66 p.
- TANCHUM, M. (2015): TANAP and the Semi-encirclement of Iran: Progress and Paradoxes in Turkey's Energy Diplomacy. *Turkish Policy Quarterly*, 14/3, pp. 57–58.
- SHAFFER, B. (2013): Natural gas supply stability and foreign policy. *Energy Policy*, 56, pp. 114–125.

Internetes hivatkozások

- AGRI - The first LNG project to be developed in the Black Sea.
<http://agrilng.com/agrilng/>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Ashgabat Declaration. European Commission.
https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/sefcovic/announcements/ashgabat-declaration_en
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Belügyminisztérium – Országos Katasztrófavedelmi Főigazgatóság. A kritikus infrastruktúra.
http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=pvl_kritikus_infrastruktura
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Blast suspends transport of gas on Iran-Turkey pipeline: Minister. *Hürriyet Daily News*.
<http://www.hurriyetdailynews.com/blast-suspends-transport-of-gas-on-iran-turkey-pipeline-minister.aspx?pageID=238&nID=86024&NewsCatID=348>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.
- BOLULU, U. – OĞUZ, M: Erdoğan: Türkiye'yi dünyanın ilk 10 ekonomisinden biri haline getirmekte kararlıyız. *Hürriyet*. 2016.12.23.
<http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-turkiyeyi-dunyanin-ilk-10-ekonomisind-40315791>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

British Petrol. Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline.

http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

CARBONNEL, A. – VUKMANOVIC, O.: EU gets wake-up call as Gazprom eyes rival TAP pipeline.

Reuters. 2017.02.14.

<http://www.reuters.com/article/us-gazprom-eu-tap-idUSKBN15T1LC>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

COSKUN, O: Turkey could triple Azeri gas buying via TANAP by 2026. *Reuters*. 2015.04.29.

<http://uk.reuters.com/article/turkey-gas-idUKL5N0XQ2QX20150429>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Dünya Enerji Kongresi 2016 İstanbul.

<http://www.wec2016istanbul.org.tr/about-us-tr-tr/world-energy-congress-2016-istanbul-tr-tr/>

Letöltés dátuma: 2017. 08. 07.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Albayrak: Enerji için anahtar ülke Türkiye. *Anadolu Ajans*. 2017.07.09.

<http://aa.com.tr/tr/ekonomi/enerji-ve-tabii-kaynaklar-bakani-albayrak-enerji-icin-anahtar-ulke-turkiye/857669>

Letöltés dátuma: 2017. 08. 07.

FISCHER, S.: Turkey and the Energy Transit Question. Carnegie Europe. 2016.08.23.

<http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=64382>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

GAWLIKOWSKA-FYK, A. – ZAREBA, S: Negotiations between the European Commission and Russia on Nord Stream 2. *PISM Bulletin*. 2017.04.27. No. 41 (981.) The Polish Institute of Foreign Affairs.

<https://www.pism.pl/publications/bulletin/no-41-981>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Gazprom. Blue Stream.

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/active/blue-stream/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Gazprom. Construction of TurkStream gas pipeline's offshore section commenced.

<http://www.gazprom.com/press/news/2017/may/article329932/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Gazprom. TurkStream.

<http://www.gazpromexport.ru/en/projects/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Genel Energy. KRI Gas Assets.

<http://www.genelenergy.com/operations/kri-gas-assets/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Genel Energy: Trading and Operations Update. *Iraq Business News*.

<http://www.iraq-businessnews.com/2014/01/15/genel-energy-trading-and-operations-update/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.

Global Terrorism Database – University of Maryland.

- https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=&end_yearonly=&start_year=2006&start_month=1&start_day=1&end_year=2015&end_month=12&end_day=31&asmSelect0=&country=209&asmSelect1=&target=21&dt2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max=
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.
- Hacker sollen türkische Ölpipeline zur Explosion gebracht haben. *Spiegel*.
<http://www.spiegel.de/netzwelt/web/pipeline-explosion-in-der-tuerkei-waren-hacker-verantwortlich-a-1008054.html>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.
- JOHNSON, K.: Striking Pipeline, Kurdish Militants Deal Blow to Fellow Kurds. *Foreign Policy*. 2015.07.30.
<http://foreignpolicy.com/2015/07/30/kurdish-militants-strike-pipeline-deal-blow-to-fellow-kurds/>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.
- KARAGÖZ, S: Turkey, Qatar sign liquefied natural gas agreement. *Daily Sabah*. 2015.12.02.
<https://www.dailysabah.com/energy/2015/12/02/turkey-qatar-sign-liquefied-natural-gas-agreement>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- KLARE, M. T.: Hard Power, Soft Power, and Energy Power. *Foreign Affairs*. 2015.03.03.
<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2015-03-03/hard-power-soft-power-and-energy-power>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- KONARZEWSKA, N.: Turkish Stream Moves Ahead. *The Turkey Analyst*. 2017.04.19.
<https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/580-turkish-stream-moves-ahead.html>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Ministry of Energy and Natural Resources.
<http://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Natural-Gas-Pipelines-and-Projects>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Ministry of Energy and Natural Resources.
<http://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Petrol>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Ministry of Foreign Affairs. Synopsis of the Turkish Foreign Policy.
<http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Ministry of Foreign Affairs. Turkey's Energy Profile and Strategy.
<http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- OPEC Annual Statistical Bulletin 2016.
http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2016.pdf
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- PÉNZVÁLTÓ, N. (2016): Délkelet-Törökország újra lángol. *SVK Elemzések*. 2016/8. Stratégiai és Védelmi Kutatóközpont.

- http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2016-8-delkelet-torokorszag-ujra-langol-penzvalto-n.original.pdf
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.
- Redrawing European energy map. *Caspian Energy Newspaper*. 2015.04.24.
<http://caspienergy.net/en/investor-en/22171-redrawing-european-energy-map>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- SEZER, C.: Israel, Turkey deepen energy ties as relations resume after 6-yr rupture. *Reuters*. 2016.10.13.
<http://www.reuters.com/article/us-turkey-israel-energy-idUSKCN12D126>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- SHAMBAUGH, G. – ZLOTNICK, A.: Cave Hic Dragones: Transit Countries and the Geopolitical Consequences of Energy. *Georgetown Journal of International Affairs*. 2014. november 3.
<http://journal.georgetown.edu/cave-hic-dragones-transit-countries-and-the-geopolitical-consequences-of-energy/>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- SOCAR. Baku-Tbilisi-Erzurum Gas Pipeline.
<http://www.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-tbilisi-erzurum-gas-pipeline>
Hozzáférés: 2017. augusztus 7.
- Suspected Sabotage in Turkey Stops Oil Flow in Pipeline from Iraq. *Novinite.com - Sofia News Agency*.
<http://www.novinite.com/articles/170115/Suspected+Sabotage+in+Turkey+Stops+Oil+Flow+in+Pipeline+from+Iraq>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.
- TANAP pipeline construction ahead of schedule, to be operational by 2018. *Daily Sabah*. 2017.01.25.
<https://www.dailysabah.com/energy/2017/01/25/tanap-pipeline-construction-ahead-of-schedule-to-be-operational-by-2018>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- The World Bank.
<http://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS?locations=TR>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project.
<http://www.tanap.com/tanap-project/why-tanap/>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.
- Turkey: Blast hits Baku-Tbilisi-Erzurum pipeline. *Hürriyet Daily News*.
<http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-blast-hits-baku-tbilisi-erzurum-pipeline-----.aspx?pageID=238&nID=86414&NewsCatID=348>
Letöltés dátuma: 2017. augusztus 8.
- Turkey to chair 2017 Energy Club of Shanghai Cooperation Organization. *Daily Sabah*. 2016.11.23.
<https://www.dailysabah.com/energy/2016/11/23/turkey-to-chair-2017-energy-club-of-shanghai-cooperation-organization>
Letöltés dátuma: 2017. 08. 07.

Türkiye Cumhuriyeti Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Doğal Gaz Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu. 2017. V.

Türkiye Cumhuriyeti Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Doğal Gaz Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu. 2017. IX.

UN General Assembly Resolution 63/210: Reliable and stable transit of energy and its role in ensuring sustainable development and international cooperation.

<http://www.osce.org/documents/67668?download=true>

UN General Assembly Resolution 67/263: Reliable and stable transit of energy and its role in ensuring sustainable development and international cooperation.

[https://documents-dds-](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/494/38/PDF/N1249438.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/494/38/PDF/N1249438.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/494/38/PDF/N1249438.pdf?OpenElement)

White Stream.

<http://www.white-stream.com/>

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

U.S. Energy Information Administration. Natural Gas Exports from Iran. 2012/október.

https://www.eia.gov/analysis/requests/ngexports_iran/pdf/full.pdf

Letöltés dátuma: 2017. augusztus 7.

Az Igazságosság és Felemelkedés Pártja: a párt múltja és jelene

Yilmaz Mehmet¹

ABSTRACT

The Turkish Justice and Development Party (AK Parti) is a religion-oriented and conservative political force. The party leading Turkey without interruption since 2002 championing some of the core values (conservative world view, religious considerations and a Western economic policy) of the plural democracy established in 1945, quickly gained popular support. The Turkish population getting poorer and poorer because of the restrictions and the entrepreneurs because of the high inflation rate under the Left-wing Ecevit government, hoped in 2002 while voting for the AK Parti for political stability in the country. The AK Parti has succeeded at generating economic growth, the GDP has four times increased in 6 years. The party was gaining considerable support and could win the 2004 local and the 2007 and 2012 national elections. Besides having the backing of the electors, the AK Parti was able of surviving a number crises. On the 27th April, 2007, Turkey – a country hit by three major military coups in its modern history – has been shocked by a communiqué of the army accusing the political leadership of transgressing the secular principles of the republic. On the 14th March, 2008, the Attorney General proposed a ban on the party on the ground of breaching the articles of the constitution ordering the separation of the state and the religion. The AK Parti capable of denying the accusations, after 2008, had to fight on several fronts. It was obliged to defend its power against the ultra-nationalist conspirators of the Ergenekon movement, the followers – including those who had left the party – of the contradictory Islamic preacher, Fethullah Gülen or those who took part in the Left-wing Gezi park uprising. By being ready to compromise, the AK Parti finally could stabilize the Turkish democracy and gathered an unprecedented abutment of the voters.

1. Egy párt, két rövidítés

Törökországot immár tizenhárom éve ugyanaz a politikai erő, a sokszor iszlamista gyökerűnek vagy éppen muszlim demokratának nevezett Igazságosság és Fejlődés Pártja, az ún. Adalet ve Kalkınma Partisi vezeti. Egy párt, aminek a nevét kétféleképpen szokás rövidíteni. Sokan egy egyszerű betűszóval jelölik a pártot: AKP. Mások AK Partiként nevezik a Török Köztársaságot 2002 óta megszakítás nélkül kormányzó politikai alakulatot. A 2001-ben alapított formáció nem véletlenül kapta a 2000-es évek elejének korrupciós botrányai közepette az „ak” szót. A szó a török nyelvben fehéret, tisztát jelent, így a párt neve jelentéstöbblettel bővült: alapítói azt akarták sugallni ezzel a névválasztással, hogy itt egy új és korrupciómentes erő született. Azonban joggal vetődik fel a kérdés, hogy tizenhárom év kormányzás után még mindig „ak” az AK Parti? Mi adja az AK Parti vagy AKP egyediségét és miben hasonlít, illetve miben különbözik ez a párt a többi török és európai formációtól? Milyen addig tabunak számító témákat emelt be a török köztudatba, és miért akarták olyan sokszor és olyan sokan betiltani - sikertelenül? Ezekre a kérdésekre szeretnénk választ kapni jelen tanulmányunkban.

---

¹PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola

2. Az AK Parti előképe: a vallásos-konzervatív párt archetípusa

Habár Törökország sikeresen kimaradt a II. világháború borzalmaiból, ugyanakkor a Szovjetunió megerősödésével új fenyegetés jelent meg a keleti határainál, amely az új, immár hidegháborús világrendben a Nyugat felé orientálta az országot. Ez a politikai rendszerben is változásokhoz vezetett. 1945-ben beindulhatott egy óvatos politikai liberalizálódás. Ekkor engedélyezték a többpártrendszer is. Az első új párt a szultanátus kései korának ellenzéki személyiségeiből alakult. A Nemzeti Fejlesztési Párt (Milli Kalkınma Partisi, MKP) élén azt a Nuri Demirağt találjuk, aki vállalkozóként Atatürk idején azzal gazdagodott meg, hogy kiépítette az anatóliai vasúthálózatot. Bármennyire is az MKP volt az első új párt, az első demokratikusnak mondott választásokon (többpárti voksolás már 1946-ban is volt!), 1950-ben be sem jutottak a parlamentbe, ahol a többséget a kemalista, azaz Musztafa Kemál Atatürk elveit és reformjait támogató Köztársasági Néppárt (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP) előtt a Celal Bayar vezette demokraták (DP) szerezték meg.

Az 1940-es évek második felében és az 1950-es években kialakult a mai török pártrendszer előképe. Egy olyan pártrendszer, melyben már csírájában jelen van a mai török politikai platformok négy archetípusából több, azaz azok az ideológiai irányzatok, melyek máig döntően meghatározzák a politikai palettát. A CHP továbbviszi a korai köztársaság korának örökségét és a baloldali eszmeiséget, emellett van egy vallásos-konzervatív, egy nacionalista és egy, a kisebbségek jogai mellett kiálló formáció.² A témánk szempontjából fontos vallásos-konzervatív szerepet a ma is létező, az 1960-ban betiltott, majd 1992-ben újra megalapított, ám ma már szinte jelentéktelen Demokrata Párt (DP) vállalta fel. A vallásos-konzervatív párt Hakan Yavuz szavaival élve kétarcú, egyszerre “társadalmi és politikai értelemben haladó, támogatja a demokrácia és a piacgazdaság kiterjesztését, ám a másik oldalról konzervatív és autoriter, a társadalomban egy valláserkölcsei modell meglétét feltételezi” (YAVUZ, H. 2005).³

A Demokrata Pártot 1946. január 7-én Celal Bayar hozta létre. Az első szabad és demokratikus választásokat 1950-ben ez a párt nyerte meg, a kezdeti sikereket ezután még két diadal követte 1954-ben és 1957-ben. A párt 1960-ig kormányozta az országot. Az 1950-es évek elején a DP liberális gazdaságpolitikát folytatott ugyan, de a népi-konzervatív politikai követelések megvalósítására is törekedett. Egyszerre nevezhetjük a kormányt vezető Adnan Menderes politikáját gazdasági értelemben liberálisnak, politikai értelemben pedig populistának (BAYTAL, Y. 2007)⁴, hiszen támogatta a külföldi befektetéseket, külhonban vett fel hiteket azért, hogy látványos gazdasági növekedést produkáljon az ország, ami az infláció növekedését is eredményezte, ugyanakkor a vallásos néptömegek igényeit is igyekezett kielégíteni például azzal, hogy támogatta a hitoktatást, engedélyezte az iszlámról szóló műsorokat a rádióban, és lehetővé tette, hogy az addig nagyjából titokban működő testvéri közösségek legális alapokon folytathassák működésüket.

Kormányzásuknak és a tízéves liberalizációs folyamatnak 1960. május 27-én egy katonai államcsíny vetett véget. A Demokrata Pártot betiltották, míg a kormányfőt kivégezték. Az 1961-es új alkotmány talaján új pártok jöttek létre, ezek közül az Igazságosság Pártja (Adalet Partisi, AP) vitte tovább a DP hagyományait, a novemberi nemzetgyűlési választásokon a voksok közel 35%-

²A kisebbségek jogainak védelme az 1950-es években alig kapott érdemi támogatást. A főleg a kurdok helyzetének javításáért küzdők az 1990-es évekig – az első kurd pártok megszületéséig – baloldali pártokban politizáltak.

³YAVUZ, H. (2005): *Modernleşen Müslümanlar - Nuruçular, Nakşiler, Millî görüş ve AK Parti*. Kıtıp, Isztambul, p. 29.

⁴BAYTAL, Y. (2007): *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)*. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Atatürk Yolu Dergisi*, 40, pp. 545–567.

át szerezte meg, és végül a továbbra is kemalista elveket valló CHP-vel lépett koalícióra. A török történelem első koalíciós kormányzása során a párt megerősödött és kitermelt egy karizmatikus vezetőt, Süleyman Demirelt, akinek az elnöksége alatt 1965-ben már a szavazatok többségét szereztek meg. Az elődjéhez hasonlóan gazdasági szempontból liberális, politikai szemszögből populistának nevezhető AP programjának a homlokterében az emberi szabadságjogok, a jogállam erősítése és a szociális háló megteremtése állt, az új adórendszer bevételeiből pedig az oktatást, a mezőgazdaságot és a vidékfejlesztést igyekeztek támogatni. Bár külpolitikájuk fő szlogenje a fegyverkezés megfékezése volt, ugyanarra a sorsra jutottak, mint a szellemi előd, a DP: Demirel kormányát 1971-ben megdöntötte a katonaság. Ugyan az AP-t nem tiltották be, és Demirel is a politikai elit tagja maradt, de az ország vezetését átvette a Bülent Ecevit vezette, baloldali nacionalista fordulaton átesett CHP.

Az 1970-es évekre a liberális-populista jobboldalnak konkurenciája született. Demirel mellett megjelent egy új, karizmatikus vezető: Necmettin Erbakan. Erbakan és a körülötte kikristályosuló mozgalom már joggal nevezhető (mérsékelt) iszlamistának. Az 1969-ben a közép-anatóliai Konyában függetlenként megválasztott, a Demirelhez hasonlóan gépészmérnöki végzettségű Erbakan társaival 1970-ben létrehozta a Nemzeti Rendpártot (Milli Nizam Partisi, MNP), amit az Ak Parti első direkt előképének, elődjének tekinthetünk. A párt nem lett hosszú életű, hiszen már 1971-ben betiltotta azt az alkotmánybíróság, mondván, a programja ellentétes a török állam világi jellegével. A párt egyik képviselője, Süleyman Arif Emre ezek után életre hívta a Nemzeti Megbékélési Pártot (Milli Selamet Partisi, MSP), ami már Erbakan vezetése alatt az 1973-as választásokon a voksok 11%-át gyűjtötte be. 1974-ben az MSP meglepetésre koalícióra lépett a felfele ívelő időszakát élő CHP-vel, Erbakanból egyszer csak miniszterelnök-helyettes lett. Ez persze nem akadályozta meg az MSP-t abban, hogy 1975-től kezdve Demirel jobboldali nacionalista kormányában is részt vegyen. Ennek a koalíciós időszaknak a török történelem harmadik puccsa vetett véget 1980-ban.

Egy ideig nem működhetek politikai tömörülések Törökországban. 1983-ban a “milli görüş”, a nemzeti vízió nevű ideológiai alapra támaszkodva Erbakan megalapította a Jólét Pártját (Refah Partisi, RP). A nemzeti vízió egy olyan politikai program, amely szerint a kamatmentes bank- és pénzrendszer teremti meg a gazdasági igazságosságot, a kamatmentes állami hitelekkel működő szövetkezetek valódi termelést folytatnak, és nem a pénz maga válik árucikké. A milli görüş számára az emberi jogok is kiemelt fontosságúak: az utazás, a munka- és szakmaválasztás szabadságán keresztül szerették volna elérni azt, hogy az emberek boldogok legyenek. A nemzeti vízió tehát nem csupán egy iszlám ihlette gazdasági és politikai program, hanem az ember természetéből kiinduló, tradicionalista rendszer, melynek a központi eleme a boldogság, amit a muszlim ember egyszerre értékel e világi és túlvilági örömként is. Nem véletlen, hogy az Erbakan által alapított utolsó, máig is létező párt neve Saadet, azaz Boldogság Párt.

3. Izzani kezd a villanykörte

A különböző konzervatív és mérsékelt iszlamista gyökerekből, a demireli és az erbakani örökségből táplálkozó, az elveik miatt a börtönt is gyakran megtapasztaló politikusok Recep Tayyip Erdoğan vezetésével 2001-ben hozták létre az AK Partit. A párt színévé a narancssárgát, jelképévé a fényt hozó izzót választották. A szimbolikus politizálásra oly hajlamos Törökországban nagyon találó jelkép ez, hiszen egyszerre utal a technikai-infrastrukturális fejlesztés szükségességére és a

felvilágosítás, az oktatás fontosságára, de egyben diszkrétan vallási üzenetet is hordoz, tudniillik a fény az iszlám vallásban is kiemelten kezelt fogalom.

A 2002-es választásokra készített “Her şey Türkiye için”⁵, azaz “Mindent Törökországért” címet viselő program üzenete az volt, hogy az AK Parti a civil társadalom megerősítésén keresztül radikális államreformra törekszik. A gazdasági fejlődést szorosán összekötötték a demokratikus jogok érvényesülésével, azaz csak úgy tartották elképzelhetőnek az előbbit, ha már az utóbbi garantált. Egy, a demokratikus rendszerekben megszokott, a hatalmi ágak szétválasztásán alapuló szisztémában hittek. Főleg a bírósági rendszer függetlenségének garantálását kívánták elérni. Az államreform területén kiemelendő a decentralizálás, az e-kormányzás bevezetése és a helyhatóságok megerősítése. Ezek a gondolatok mindenképpen modernnek és progresszívnek nevezhetők, különösképpen az, hogy az internetet és a modern infokommunikációs technológiákat is beemelni szándékoztak az ország vezetésébe. A párt gazdaságpolitikája részben a milli görüsből megismert elveket tartalmazza, igyekszik visszaszorítani a kamatos pénzrendszert, ugyanakkor – tanulva a DP és az AP hibáiból – célként nevezik meg az infláció elleni küzdelmet. Az exportorientált gazdaságpolitika is megjelent a programban: a kivittelt kívánták erősíteni a külföldi behozattal, beleértve a külföldi tőkebehozattal szemben. A vidékfejlesztés is háttérbe került. Ennek több oka is van: az európai integráció, a posztindusztriális gazdasági szerkezet óhatatlanul háttérbe szorítja a mezőgazdaságot, habár még mindig milliók dolgoznak a primer szektorban, egyre többen térnek át a szolgáltatásra, azon belül is a turizmus kap kiemelt szerepet. A prioritások közé ekkor kerül be a közlekedési infrastruktúra fejlesztése és az olcsó és biztonságos energiaellátás. A gazdasági liberalizációhoz való erős ragaszkodás nem kerüli el a nyugati elemzők figyelmét sem, így Evangelia Axiarlis is elismeri, hogy “az AKP sok politikai döntése, inkább liberális inspirációjú, minthogy iszlamista lenne” (AXIARLIS, E. 2014).⁶

A fent vázolt kampányprogramot megalkotó AK Parti hatalmas dinamizmussal kezdett hozzá Erdoğan és nézetei népszerűsítéséhez. A megalakulásuk utáni első 45 nap során 53 tömeggyűlést tartottak országszerte. Erdal Alkiş “hangtalan menetelésnek” nevezi ezt az erőfeszítést (ALKIŞ, E. 2013).⁷ A hangtalan menetelés nagyban hozzájárult az AK Parti támogatottságának megszilárdulásához, és ahhoz, hogy a 2002. november 3-ai nemzetgyűlési választásokon megszerezze a voksok 34,29%-át és a képviselői helyek kétharmadát köszönhetően annak, hogy a 10%-os bejutási küszöb miatt a hat független honatya mellett csak két párt⁸ képviselői kaptak helyet az ankarai Nagy Török Nemzetgyűlésben (Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM). A sikerben továbbá olyan tényezők is szerepet játszottak, mint az országot sújtó 2001-es gazdasági válság, amelyet az előző kormánykoalíció számlájára írtak a választók, illetve a szintén a hatalmon lévőkhöz köthető korrupciós botrányok. Ezek tükrében valóban hitelesnek tűnt a frissen megalapított AK Parti, amely sok protest szavazatot kapott.

⁵http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf

⁶AXIARLIS, E. (2014): *Political Islam and the Secular State in Turkey - Democracy, Reform and the Justice and Development Party*. Tauris, London, p. 5.

⁷ALKIŞ, E. (2013): *AK Parti yürüyüşü: ilk 45 gün*. KaraKutu yayınları, Isztambul.

⁸A Köztársasági Néppárt volt a másik.

4. Inasévek

Az AK Parti és az általa jelölt három kormány vezetője, Recep Tayyip Erdoğan, a munka világából vett hasonlattal inas-, tanonc-, és mesterkorszakoknak nevezte a három választás (2002, 2007 és 2012) utáni időszakokat, hiszen ez a kép jól mutatja, hogy egy párt is olyan fokozatosan sajátítja el a kormányzás mesterségét, mint egy kézműves a fazekasságot.

Bár az AK Partit és a 2002 óta tartó kormányzást rendszerint Erdoğan nevéhez kötjük, de az első kormányukat, a Török Köztársaság történetének 58. kabinetjét nem ő, hanem a későbbi köztársasági elnök, Abdullah Gül vezette, Erdoğan 2003 márciusában vette csak át a stafétabotot. Ennek az volt az oka, hogy Erdoğan politikai véleménynyilvánítása miatt börtönben ült, és szabaddulása után is egy ideig el volt tiltva a közügyek gyakorlásától. A délkelet-törökországi Siirtben rendezett időközi választásokon szerzett parlamenti mandátumot, így a kormányrudat átvehette Abdullah Gültől.

A kormányt átstrukturáló, a miniszterek számát csökkentő, így a közigazgatás költségein is spóroló, Erdoğan vezette 59. török kormány komoly ellenféllel találta szemben magát. Nem csupán azzal kellett megküzdenie, hogy az 1990-es évek hiperinflációja képletesen, az 1999-es nagy földrengés pedig ténylegesen is romba döntötte az országot, hanem a kormányzás erős fékeként állt velük szemben Ahmet Necdet Sezer államfő, aki a két fenti kormány törvényjavaslati közül 17-et visszautasított. A főleg ceremonális szerepkörökkel bíró, ám az *ancien régime*-hez, a régi rendhez erősen kötődő jogász a mindennapi politika aktív szereplője lett. Sezer, aki azelőtt a nagyhatalmú alkotmánybíróság elnöke volt, bár öt párt jelöltjeként került a köztársasági elnöki székbe, már az AK Parti győzelme előtt sem bírta a teljes politikai elit támogatását, hiszen a TBMM is csak másodjára szavazta meg kinevezését. Hivatalosan soha nem tartozott egyetlen párthoz sem, de az AK Partival többször is konfrontálódott.

Az AK Parti ebben az „inasidőszakban” erősödő párt képét mutatta. 2003-ban Çorum városában megnyertek egy időközi önkormányzati választást, ezzel először adtak polgármestert az országban. A 2004-es helyhatósági választás ezen a téren is áttörést jelentett a párt számára. A szavazatok 41,67%-át szerezték meg, 1950 település, köztük a 15 megyei jogú városból 11 polgármestere lett „narancsszínű”.

Az inaskorszakban lévő, ám egyre magabiztosabb, ezért a vallásos néptömegek lelki igényei felé is nyitó AK Partit és kormányát 2007. április 27-én újabb kihívás érte. A török hadsereg honlapján közlemény jelent meg, melyben az állam szekuláris volta elleni támadásként értékelt néhány eseményt. Említést tesznek arról, hogy csak külső nyomásra álltak el a szervezők egy, az iszlám szent könyvéből, a Kegyes Koránból való felolvasóest megrendezésétől, ami egybeesett az Atatürk-időkből bevezetett nemzeti függetlenségi- és gyermekünnepel, illetve hogy az ünnep előestéjén egyes vidéki városokban kislányok tradicionális öltözetben vallásos dalokat énekeltek, valamint azt nehezményezték, hogy Ankara egyik kerületében minden iskolaigazgatót köteleztek egy olyan programon való részvételre, melyen Mohamed próféta születéséről emlékeztek meg. Yaşar Büyükanıt vezérkari főnök ezeket a helyi jelentőségű rendezvényeket a köztársaságra veszélyesnek ítélte, azonban az igazi „fenyegetést” az államfőválasztás apropója szolgáltatta. Közleményükben azt is megjegyezték, hogy szoroson nyomon követik, hogy kit is választ a TBMM Ahmet Necdet Sezer helyére. A török politikai közvéleményt sokkolta a közlemény. A nyilatkozatot azonban nem követte katonai lépés, a szöveget magát 2011-ben pedig el is távolították a hadsereg honlapjáról. A katonaság meghátrálását több tényezővel is magyarázzák, Ümit Cizre szerint

(CIZRE, Ü. 2008)⁹ a legfőbb ok az lehet, hogy az AK Parti reformjai az euroatlanti integrációban gyökereznek, ami ellen még a vezérkari főnök sem mer fellépni.

A 2007-es év során a hadsereg ún. e-memorandumos puccskísérletéből megerősödve jött ki az AK Parti. 12 százalékkal több szavazatot szerzett a párt az előrehozott parlamenti választásokon (46%) és sikerült a nemzetgyűlésben Abdullah Gül megválasztania köztársasági elnöknek, 339 szavazattal. Megkezdődhetett a „tanonckorszak”.

5. Tanonckévek

A tanonckorszakban az addig szárnyaló török gazdaságnak szembe kellett néznie a globális pénzügyi és gazdasági válsággal 2008-2009-ben. A bruttó hazai össztermék (GDP) a 2002-es 232,5 milliárd dollárról 2008-ra 730,3-ra nőtt, ám 2009-ben 115 milliárdos csökkenést volt kénytelen elkönyvelni a török gazdaság. A hat év alatt (2002 és 2008 között) megháromszorozódó bevétel előbb megcsappant, majd 2010-től újra nőni kezdett, a török gazdaság növekedési üteme képes volt megközelíteni a 10 százalékot is. Ebben jelentős szerepet játszott az, hogy a török bankrendszer nem ingatta meg a válság, illetve fokozódtak az állami infrastrukturális beruházások, amelyek élénkítőleg hatottak a gazdaságra. Így bár felvetődött, hogy az IMF-től kérjen a kormány segítséget 2009-ben, erre nem volt szükség, sőt 2013-ban vissza is fizették a korábbi IMF-kölcsönöket.

A tanonckévek során az AK Parti nekilátott a politikai intézményrendszer reformjának is. Ennek talán legfontosabb eleme a 2007-es alkotmányreform, amit novemberben egy népszavazás is megerősített. A változtatások értelmében ezentúl a nép választhatta meg a köztársasági elnököt, míg a parlamenti képviselők mandátuma ötről négy évre csökkent. Ez a módosítás garancia arra, hogy a nép szélesebb körben beleszólhat a sorsa alakításába.

A tanonckorszak elején ugyanakkor politikai értelemben két komoly kihívással is szemben találta magát az AK Parti. 2008-ban vált nyilvánossá az ún. Ergenekon-ügy. A puccsoktól mindig is tartó török közvélemény aggodalommal vette tudomásul, hogy egy ultranacionalista katonatisztekéből és értelmiségiekből álló csoport a legitím módon megválasztott kormány hatalmának megdöntésére tört. Összesen 274 személyt vádoltak meg a 2012. áprilisában Isztambulban megkezdődött Ergenekon-per során azzal, hogy fegyveres terrorszervezetet igyekeztek létrehozni azzal a céllal, hogy megdöntsék a törvényes török kormányt, és az állam vezetését hazafias katonatisztek kezébe játsszák át. A szervezkedés számos vezetőjét, így İlker Başbuğ volt vezérkari főnököt életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

A másik eset nem a kormányt, hanem magát a kormánypártot érintette, mikor 2008. március 14-én Abdurrahman Yalçınkaya, a Legfelsőbb Bíróság főügyésze javaslatot tett az AK Parti betiltására. Nem meglepő módon megint a szekuláris államrend elleni lépésekkel vádolták meg a muszlim értékrendet valló pártot, mint szellemi elődeit, a Demokrata Pártot, a Nemzeti Rendpártot és a többi jobboldali formációt. A kereset a párt betiltásán túl 71 vezető személyiséget szerezett volna öt évre eltüntetni a politizálástól, így járt volna Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök és Abdullah Gül köztársasági elnök is. Számos vádat fogalmazott meg a főügyész, melyek között megint előkerült a fejkendő-ügy. A parlament 2008 februárjában olyan törvényt fogadott el, hogy a felsőoktatásban lehetővé vált a fejkendő viselése – ezt a kemalista csoportok nem tudták elfogadni.

---

⁹CIZRE, Ü. (2008): *Secular and Islamic Politics in Turkey - the making of the Justice and Development Party*. Routledge, Abingdon p. 12.

A fejkendő persze csak jelkép. Egyrészt politikai jelkép azok számára, akik annak köztéri viselését ellenzik, másrészt azt gondolják, hogy a fejkendőnek önmagán túlmutató jelentősége is van. A párt feloszlását célzó perben is elhangzott, hogy az AK Parti valójában az iszlám jogrend, a saria bevezetésére törekszik, csupán élve az iszlám jogból ismert eszközzel, a takíjjával, a rejtőzködéssel, “elkendőzi” valódi szándékát.

A párt betiltásának ügye nem egyszerűen egy párt betiltásának ügye volt, hanem a pártrendszer alakulására is komoly hatással volt. A betiltási kísérlet mögött hatalomtechnikai okok is álltak. A két választást egymás után megnyerő AK Parti egy időre felszámolta a politikai váltogazdálkodást, háttérbe szorította az ellenzéket. Mivel 47 képviselői hellyel több jutott nekik, mint a többi pártnak összesen, saját akaratát könnyűszerrel rá tudta erőltetni a parlamentre, ezzel lecsökkent a politikai viták esélye és jelentősége, valamint út nyílt arra, hogy az AK Parti a törökök életének minél nagyobb szeletét ellenőrizze. A per kezdeményezői ezen a status quo-n szerettek volna változtatni, ám az AK Parti hegemoniáját nem sikerült megtörni, végül az AK Partit nem tiltották be, csupán megvonták állami támogatásainak egy részét, illetve elkobozták a pártvagyon felét.

A betiltási per ellenére az AK Parti megőrizte pozícióit. Sőt, a 2011-es nemzetgyűlési választásokon már majdnem minden második választó Erdoğanékra voksolt. A szavazatok 49,83%-át megszerezve nekikezdhetek a mesterévekhez. Ahogy arra a teljes választási rendszert és az eredményeket is behatóan elemző Egeresi Zoltán rámutat, “az eredmény mást is jelez: az AKP a török szavazókat sikeresen győzte meg politikájának helyességéről. S valóban: az elmúlt 9 évben Törökország páratlan gazdasági fejlődésen ment keresztül”.¹⁰

6. Mesterévek

A 2011-es választásokat követően az AK Parti tovább bővítette befolyását azzal, hogy egyesült egy frissen alakult mérsékelt iszlamista formációval, a Numan Kurtulmuş vezette, a társadalmi igazságosságot zászlójára tűző Nép Hangja Párttal (Halkın Sesi Partisi). Az AK Parti további erősödése helyett ezután a párt lassú eróziójának jelei kezdtek mutatkozni, ugyanakkor az is látszott, hogy a pártvezetés összezár, és mindent megtesz ennek elkerülése érdekében.

A 2013-as év során egyértelművé vált, hogy az AK Parti reformjai egyre több érdeket sértenek. Az érdeksérelmet szenvedők között találjuk azokat a társadalmi csoportokat, melyek kiszorultak a hatalomból, itt elsősorban a baloldali és kemalista meggyőződésű rétegekre kell gondolni, de nem szabad megfeledkezni a párt “belső ellenzékéről” sem.

A 2013 májusa és augusztusa között az isztambuli Sétaterről, a híres-hírhedt Gezi Parkból kiinduló, a fák kivágását ellenző civil tüntetés országos tiltakozási hullámmá terebélyesedett, helyenként zavargássá szélesedett. A tüntetéssorozatot viszonylag gyorsan kezelni tudta a török kormány, s egy hónap alatt megszűnt az ország nagyobb városaiban kibontakozó zavargássorozat. A közvélemény-kutatások kimutatták, hogy ezekben főleg baloldali pártokkal és eszmékkel (a Köztársasági Néppárton kívül szép számmal kommunista, marxista, anarchista formációkkal) szimpatizáló fiatalok vonultak a közterekre. A gyors, ugyanakkor sokat bírált fellépés révén nőtt az országban a polarizáció: azok, akik eddig sem szimpatizáltak az Ak Partival, ezzel még távolabb kerültek tőle, míg a saját támogatói körében az csupán minimális népszerűségvesztéssel járt. Ezt a 2013 júniusában rendezett tömegrendezvényekkel is sikeresen demonstrálta a párt.

¹⁰EGERESI, Z. (2011): Törökországi választások. p. 4

Az év utolsó hónapjának eseményei a Gezi Park-i eseményeknél sokkal jobban megrengették a szavazói bázis egy részének bizalmát. December 16-án a legendás focisillag, az AK Parti isztambuli képviselője, Hakan Şükür jelentette be, hogy kilép a párt frakciójából és függetlenként folytatja képviselői munkáját. Indoklásában a derszhánékra¹¹ és egy bizonyos hodzsefendire hivatkozott. A hodzsefendi nem más, mint az amerikai száműzetésben élő idős hitszónok, Fethullah Gülen, aki – bár a közvélemény eddig a kormánypárt holdudvarához sorolta – egyre kritikusabban nyilatkozott a kormányról. Gülen, a kelet-anatóliai Erzurumban született nagy hatású, de ellentmondásos vallási vezető mozgalmának központi gondolata a *hizmet*, azaz a közösség és tágabb társadalom segítése, szolgálata. A nagy kérdés, ami a mozgalom és a kormány közötti nézeteltérések kapcsán felvetődik Ömer Ünalán¹² szerint épp az, hogy a hizmet teljesítéséhez szükség van-e politikai részvételre, azaz lehet-e, kell-e a kormányt támogatnia egy alapvetően vallási csoportnak, illetve a szekuláris államot vezető kormánynak szabad-e ezen testvéri közösségek közeledését elfogadnia.¹³

A sajtó tudni vélte¹⁴, hogy akár 70 képviselő is követheti Şükürt, de mindössze négyen tették meg ezt a lépést, ezzel az AK Parti frakciója és a kormánytöbbség stabilan megmaradt. A Hakan Şükür kilépését követő nap sem telt eseménytelenül. December 17-én korrupció vádjával 71 személyt, köztük három miniszter fiát és a kormánypárthoz köthető vezető üzletembereket állítottak elő. Később több minisztert és politikust, sőt a miniszterelnök fiát, Bilal Erdoğant is megvádolták, ugyanakkor február végére minden érintettet szabadlábra helyeztek. A letartóztatási hullám komoly gazdasági károkat okozott a török vállalkozóknak, a tőzsde is “beárazta” az esetet. Természetes módon az AK Partira is kihatott az ügy, hiszen egyesek szemében elvesztette “akéságát”, azaz tisztaságát azzal, hogy a korrupció vádja érte.

A belső politikai konfliktusok, korrupciós botrány – 2014 februárjában már maga a miniszterelnök is botrányba keveredett az ún. kiszivárogtatási ügy kapcsán – ellenére az AK Parti képes volt megőrizni stabilitását és hatalmát. Ezt bizonyítja a 2014 márciusában tartott helyhatósági választás, ahol továbbra is a legtöbb szavazatot tudta megszerezni. Az első közvetlen elnökválasztást pedig Recep Tayyip Erdoğan magabiztosan, már az első fordulóban megnyerte. Ebben több tényező is közrejátszott,¹⁵ azonban ki kell emelni, hogy a gazdasági és politikai stabilitás, amit az AK Parti az utóbbi 13 évben megteremtett, jelentős súllyal esett latba.

Mi okozta ezt a stabilitást? Meggyőződésem szerint az, hogy az AK Parti vallásos hozzáállása ellenére ragaszkodott a Török Köztársaság demokratikus- és reformhagyományaihoz, illetve a rendszer szekuláris berendezkedéséhez. Három érvet szeretnék tézisémmé alátámasztására felhozni. Egyrészt az AK Parti politikája levezethető abból a török politikai hagyományból, mely a XVIII. század végétől kezdve érzékelhető felvilágosult abszolútizmus, az Atatürk reformok, az 1940-es évek liberalizálása és az azt követő évtizedek politikai váltógazdasága termelt ki. Másrészt a szekuláris államműködést nem kérdőjelezték meg, annak sajátos értelmezést adtak, amibe beletartozik a szabad vallásgyakorlás, a vallásukat nem gyakorlók vagy nem vallásosak szabadsága, a vallási kisebbségek szabad vallásgyakorlása és az, hogy a muszlim vallási közösségeket (dzsemaat) és szúfi

¹¹A Gülen-mozgalom által működtetett közép-fokú oktatási intézmények, amelyek az egyetemi felételre készítettek fel – elég nagy sikerrel. Ez a már évek óta érezhető Gülen-AK Parti ellentétnek egyik első, nyílt konfliktusa volt 2013 őszén.

¹²ÜNALAN, Ö. (2012): *Cemaat gerçeği ve AK Parti*. Öteki Adam yayınları, Isztambul.

¹³Több vallási mozgalom is létezik Törökországban, amelyek azonban távol tartják magukat a politikától, lásd például nurcuk.

¹⁴HÜR, H.: *AK Parti'den istifa eden milletvekalleri*

¹⁵Ezekről lásd részletesebben: EGERESI, Z.: What's next for Turkey? Lessons of the 2014 presidential elections.

testvéri közösségeket (tarika) ügyes taktikázással elkülönítik az államgépezettől. Ahogy azt Egeresi Zoltán is megjegyzi, amíg “az AKP egyfajta puha szekularizmust hirdet, amely lehetővé teszi az ember számára a vallás látványosabb megélését (akár a köztisztviselőkben is), addig a szekulárisok annak teljes kizárását követelik (EGERESI, Z. 2010).”¹⁶ Harmadrészt az AK Parti igyekezett minél inkább kompromisszumkésznek mutatkozni, mindamelllett, hogy a kellő időben erőt is felmutatott.

Végül egy alapvető pontot kell megvilágosítanunk az AK Partival kapcsolatban. Nevezetesen azt, hogy jelenleg milyen identitásúnak is kell tekintenünk ezt a formációt 13 év kormányzás után. A címben muszlimnak és demokratának neveztem, mert ezt a két identitáselemet lehet politikaelméleti ismeretekhez kötni. Megemlítettem a bevezetőben, hogy a pártot számos esetben iszlamista gyökerűnek nevezik. A párt fejlődési vizsgálata során is azt tapasztaltam, hogy a világi államhoz egyedi módon viszonyul: szekuláris és demokrata, de a népi vallásosság igényeit is szem előtt tartó politikai erőről van szó. Érezhető itt egy ellentmondás tehát a klasszikus és a muszlim világság között. Ezt szükséges feloldani valahogy. A neokonzervativizmust kutató Özgün Erler nagyon jól összefoglalja egy mondatban, hogy hogyan lehet megtalálni az egyensúlyt a két oldal között, amikor azt írja: “az AKP tagjai szerint nem politikai identitásra van szükség, hanem identitásalapú politizálásra (ERLER, Ö. 2012).”¹⁷ Kahraman szerint¹⁸ ez azt jelentené, hogy a kormánypárt az iszlám vallást politizálja át, annak talaján dolgoz ki egy új ideológiát (KAHRAMAN, Y. 2007). Az AK Parti tehát úgy lehet egyszerre muszlim és demokrata, hogy nem egy meglévő politikai-ideológiai sémából indul ki, nem másolja az európai konzervativizmust, hanem a muszlim identitás mentén politizál, ami megjelenésében közel áll az európai konzervativizmushoz, tehát – ahogy azt Cemal Uysal is hangsúlyozza¹⁹ – az AK Parti nem egy ideológiai párt, hanem érték- és identitáskereső formáció (UYSAL, C. 2008).

7. Az AK Parti 13 évének értékelése

Az AK Parti 13 év alatt képes volt stabilizálni a török belpolitikát, véget vetett a törökök számára rossz emlékezetű, gyenge és változékony kormánykoalíciók jellemezte kilencvenes éveknek. Biztos háttérét képezte a stabil kormányzásnak, a folyamatos kihívások ellenére folyton bővült támogatóinak köre, egyre jobb eredményeket produkált az egymást követő választásokon. Ha az AK Parti 13 éves munkáját, eredményeit és sikertelenségeit vesszük górcső alá, akkor vannak, akik azt hozzák fel mellettük, hogy bővült a gazdaság, megnégyszereződött a GDP, utak, vasutak és metróvonalak épültek, ellenük pedig, hogy egy új elitet kitermelve megosztották a társadalmat, és egyre inkább a vallásos értékrendjük szerint kormányozták azt. Yavuz Hakan szerint ez az új elit előbb megteremtette jól fizető állásait, ezek az entellektüellek “magáncégeknél tanácsadók vagy jól jövedelmező magazinokba és újságokba írnak (YAVUZ, H. 2005).”²⁰ Véleményünk szerint az AK Partihoz köthető legfontosabb dolog az, hogy rend és nyugalom van abban az országban, ahol három államcsíny is megakasztotta a demokrácia kiteljesedését.

¹⁶EGERESI, Z. (2010): A török demokrácia és a pártrendszer 60 éve. *Grotius 2010*, pp. 1–30.

¹⁷ERLER, Ö. (2012): *Yeni Mubafazakarlık, AKP ve “Mubafazakar Demokrat” Kimliği*. In: *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, p. 130.

¹⁸KAHRAMAN, Y. (2007): *Türk sađı ve AKP*. Agora kitaplýđđy, Isztambul, p. 154.

¹⁹UYSAL, C. (2008): *DP'den-AKP'ye öđđürlüke ve enginlik mücadelesi: demokrási, politikaveekonomiüzerine görüřler*. Yargı Yayınıvi, İzmir, p. 98.

²⁰YAVUZ, H. (2005): *Modernleşen Müslümanlar - Nurcular, Nakşiler, Milli görüř ve AK Parti*. Kitap, Isztambul, p. 43.

Irodalomjegyzék

- AINSLIE, G. (2012): *Strategic Depth & the AK Parti: Emerging Opportunities in a New Regional Order*. Amherst College, Amherst.
- AKDOĞAN, Y. (2004): *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*. Ak Parti, Ankara, 160 p.
- ALKIŞ, E. (2013): *AK Parti yürüyüşü: ilk 45 gün*. KaraKutu yayınları, Isztambul, 240 p.
- AXIARLIS, E. (2014): *Political Islam and the Secular State in Turkey - Democracy, Reform and the Justice and Development Party*. Tauris, London, 320 p.
- BAYAT, A. (2013): *Post-Islamism - The Changing Face of Political Islam*. Oxford University Press, Oxford, 368 p.
- BAYAT, Y. (2007): Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Atatürk Yolu Dergisi*, pp. 545–567.
- CIZRE, Ü. (2008): *Secular and Islamic Politics in Turkey - the making of the Justice and Development Party*. Routledge, Abingdon, 248 p.
- ELIGÜR, B. (2010): *The Mobilization of Political Islam in Turkey*. Cambridge University Press, Cambridge, 317 p.
- ERLER, Ö. (2012): Yeni Muhafazakarlık, AKP ve “Muhafazakar Demokrat” Kimliği. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, pp. 126–132.
- KAHRAMAN, Y. (2007): *Türk sađı ve AKP*. Agora kitaplıđı, Isztambul, 224 p.
- KAYA, R. (2007): *Dedişen sürecinde AK Parti ve Müslümanlar*. Ekin yayınevi, Bursa, 176 p.
- KÖKÇE, H. (2011): *AK Parti ve Kürtler*. Okur kitaplıđı, Isztambul, 206 p.
- UYVAL, C. (2008): *DP'den-AKP'ye özgürlük ve zenginlik mücadelesi: demokrasi, politika ve ekonomi üzerine görüşler*. Yargı Yayınevi, İzmir, 273 p.
- ÜNALAN, Ö. (2012): *Cemaat gerçedi ve AK Parti*. Öteki Adam yayınları, Isztambul, 232 p.
- YAVUZ, H. (2005): *Modernleşen Müslümanlar - Nurcular, Nakşiler, Milli görüş ve AK Parti*. Kitap, Isztambul, 424 p.
- YAVUZ, H. (2006): *The Emergence of a New Turkey - Democracy and the AK Parti*. The University of Utah Press, Salt Lake City, 352 p.
- YEŞİLADA, R. (2011): *Islamization of Turkey under the AKP Rule*. Routledge, Abingdon, 136 p.

Internetes hivatkozások

- EGERESI, Z. (2010): A török demokrácia és a pártrendszer 60 éve.
http://www.grotius.hu/doc/pub/NFJSYE/2010_81_egeresi_zoltan_torok_partok.pdf
- EGERESI, Z. (2011): Törökországi választások (2011).
http://www.grotius.hu/doc/pub/ZDPZUK/2011_127_egeresi_zoltan_torok_b6r_b6korszak_volasztok.pdf
- EGERESI, Z. (2014): What's next for Turkey? Lessons of the 2014 presidential elections.
<http://www.iir.cz/en/article/what-s-next-for-turkey-lessons-of-the-2014-presidential-elections>
- “Her şey Türkiye için” választási program
http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf

HÜR H.: Ak Parti'den istifa eden milletvekilleri.

<http://www.hurhaber.com/ak-parti-den-istifa-eden-milletvekilleri/haber-614885>

Kemal Atatürk kultúrpolitikája (1923-1938)

Prof. Dr. Melek Çolak¹

1. Bevezetés

Az Oszmán Birodalom utolsó időszakában az oktatás megreformálásáért folytatott küzdelmek – nemzeti oktatáspolitikai hiányában – eredménytelenek maradtak. A birodalom romjain 1923-ban megalakult Török Köztársaságra sok megoldásra váró probléma maradt. Az ország csak nemrég került ki a harcokból, melyek során lakosságának többségét elvesztette. Az iskolák és a bennük oktató tanárok száma elenyésző volt. A lakosságnak csupán az egytizede tudott írni és olvasni (ÇOLAK, M. 2001).²

A rendkívüli körülmények között létrejött Török Köztársaságnak különösen nagy figyelmet kellett fordítani az oktatásra. A megfogalmazott oktatáspolitikai irányelvek szerint nemcsak a tudatlanságot kellett felszámolni, hanem az új rezsimet képviselő és a hozzá hűséges, az iránta elkötelezett embereket is ki kellett nevelni (İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) 2011).³

A Török Köztársaság kultúráját alapjaiban megújító Musztafa Kemal Atatürk, az új Törökország igényeinek megfelelően a „kortárs török embert” szerette volna megalkotni és egy nemzeti oktatási rendszert szándékozott létrehozni. Minden erejével ezért az ügyért munkálkodott (ÇOLAK, M. 2001).⁴ Annak ellenére, hogy Atatürk kultúrpolitikája valójában politikai és gazdasági reformokkal együtt alkotott egy egészet, ki lehet jelteni, hogy kulturális és oktatási téren széles körben tevékenykedett és kiemelkedőt teremtett. Írásomban, címszavakban megpróbálom összefoglalni az erre irányuló munkásságát.

2. Az egységes oktatásról szóló törvény: a *Tevhid-i Tedrisat*

Az ezzel kapcsolatos első lépés az 1924. március 3-án elfogadott egységes oktatásról szóló törvény, az ún. *Tevhid-i Tedrisat*. Ezzel a törvénnyel a Nemzeti Oktatási Minisztérium az országban lévő oktatási intézményeket közös irányítás alá helyezte és állami felügyeletet biztosította számukra. A törvény egy fontos lépést tett afelé, hogy az idejétmúlt intézményeket, az ún. *medreszék*et bezárják, és az oktatást világivá tegyék.

3. A közép- és felsőoktatás fejlesztése

Az új iskolákat a diákok személyes, szociális és vallási egyenlőségét biztosítva szervezték meg. A technikai ismeretek oktatására is nagy figyelmet fordítottak. Az iskolák számának növelése mellett különösen az alapfokú oktatás legújabb és legkorszerűbb módszereit szerették volna bevezetni,

¹ Oktató, Muğla Sıtkı Koçman Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelem szak, Törökország, Muğla, tunam10@gmail.com.

² ÇOLAK, M. (2001): *Muğla'da Eğitim (1923-1950)*. Muğla'ya Hizmet Vakfı, Muğla, 124 p.

³ İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) (2011): *İnkılap Dersleri*. Gökçe Yayınevi, 243 p.

⁴ ÇOLAK, M. (2001) p. 124.

ehhez a fejlett országok gyakorlatát és ismereteit használták fel. A tanárokat megbecsülésben részesítették, a fizetésüket megemelték. Mivel a lakosság többsége falusi volt, ezért nagy gondot fordítottak arra, hogy a falvak számára is képezzenek tanárokat (ÇOLAK, M. 2001).⁵

1933-ban egyetemi reformot hajtottak végre, amely során sokkal kiegyensúlyozottabb és korszerűbb oktatást biztosítottak (İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) 2011).⁶ Ez a reform fordulópon-
tot jelentett a török felsőoktatás történetében. Felszámolták a régi oktatási rendszert, és az euró-
pai egyetemek példáját kezdték követni. Fontos, hogy külföldi tudósok sokaságát alkalmazták az
újonnan alapított egyetemeken (TAN, N. 2006).⁷ Atatürk személyesen szorgalmazta, hogy megal-
kúljon a Hungarológiai Tanszéket is megszervező, és az ő nevét viselő Ankarai Egyetem Nyelv-
szeti és Földrajzi Kara, amely 1936-ban kezdte meg működését. Ahogy az alapító okiratában is
szerepel, a kar megalapításának célja a török kultúrát tudományos szempontok szerint vizsgáló és
kutató intézmény létrehozása, illetve az oktatási egységek számára az új nemzeti nyelv és ideológia
szerint felkészült tanárok képzése (ŞERAFETTİN, T. 1996).⁸

4. Áttérés a latin ábécére

Atatürk törekedett arra, hogy a Török Köztársaságot a korabeli civilizáció szintjére hozza. Ebben a folyamatban fontos lépés volt, hogy az írás-olvasás tanulását megnehezítő régi írásrendszert lecserélték, hogy könnyebben terjeszthessék a műveltséget a társadalomban (ÇOLAK, M. 2001).⁹ A váltás egyúttal az új köztársaság kulturális eszköze is lett (İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) 2011).¹⁰ Az addig használt arab formula az olvasása és írása során keletkező nehézségek mellett a török nyelv hangállományának sem volt megfelelő, ezt szem előtt tartva 1928-ban bevezette a török nyelvnek jobban megfelelő latin ábécét.

Annak érdekében, hogy a nép megtanulja a latin ábécét, „*népiskoláknak*” nevezett intéz-
ményeket kezdtek el működtetni. Atatürk a népiskolák szervezetének elnöke és fő oktatója lett. A
népiskolák a népnek tanították az új rendszert, valamint az alapfokú oktatás terén fejtették ki di-
cséretes tevékenységüket. Munkájuk eredményeképpen nőtt az írni és olvasni tudók száma. Emel-
lett a könyv-, a folyóirat- és az újságkiadás terén is kétségtelenül nagy előrelépés történt
(ŞERAFETTİN, T. 1996).¹¹

5. Török kulturális központok és népházak

A szultanátus időszakában a „törökség” eszméjének terjesztésében hatékony és széles körben
elterjedt oktatási szervezetek, a török kulturális központok a köztársaság első éveiben még mű-
ködtek, majd az 1931-ben történt bezárásukat követő évben a népházaknak adták át a helyüket
(ÇOLAK, M. 2001).¹² A köztársaság alaptörvényeit vállaló és a honfitársak művelését célzó¹³ nép-

⁵ ÇOLAK, M. (2001) pp. 9–83.

⁶ İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) (2011) p. 245.

⁷ TAN, N. (2006): *Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler (1920-1938)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 159. p.

⁸ ŞERAFETTİN, T. (1996): *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, 3. Kötet (Második rész). Bilgi Yayınevi, 1. Kiadás, 80. p.

⁹ ÇOLAK, M. (2001) p. 84.

¹⁰ İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) (2011) p. 240.

¹¹ ŞERAFETTİN, T. (1996) pp. 203–214.

¹² ÇOLAK, M. (2001) p. 124.

¹³ TAN, N. (2006) p. 52.

házak (TAN, N. 2006), sajátos szerepükkel és szerkezetükkel fontos helyet töltöttek be az ország kulturális életében (İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) 2011).¹⁴ Ezek az intézmények szerteágazó tevékenységet folytattak, összesen 9 területen működtek: írás- és olvasási tanfolyamokat indítottak, néptáncot tanítottak, koncerteket adtak, színelőadásokat tanítottak be, télen sportversenyeket szerveztek, a népi kultúrát bemutató cikkeket jelentettek meg az újságokban, valamint a zenei, a színházi és az irodalmi élet számára új művészeket neveltek ki. Számos népház folyóiratot jelentett meg és így biztosította környezetében a saját kultúrájával kapcsolatos kiadványok megjelenését (TAN, N. 2006).¹⁵ Amíg az oktatási és művészeti intézmények nem álltak fel teljes egészében, éveken keresztül ezen szervezetek keretében lehetett tevékenykedni (İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) 2011).¹⁶ A népházak egy-egy egységként fontos szerepet játszottak a nép oktatásában (ÇOLAK, M. 2001).¹⁷

6. A török Történelmi dolgozat és a Török Történelmi Társaság

Atatürköt a többi államalapítótól és reformertől többek között az különböztette meg, hogy különösen nagy jelentőséget tulajdonított a történelemnek és számos dolgot a történelemből merített.

Atatürk a diákévei alatt kezdett érdeklődni a történelemtudomány iránt (ŞERAFETTİN, T. 2004).¹⁸ A történelmi eseményeket a történeti fejlődés sorozataként látó és az azt értékelő történeti kultúrát hozott létre. Ez a törekvés a török történelmet összefüggéseiben és értékeiben vizsgálni szándékozó ún. *Történelmi dolgozat* és a történelmi kutatások számára nyitott utat. A török *Történelmi dolgozat* nevet viselő írás, mely a nyugati államok törököket lenéző történeti szemléletének hibás és egyoldalú megközelítéseit mutatja be, a törököknek a civilizáció történetében és az egyetemes történelemben elfoglalt helyére és kiemelkedő szerepére mutatott rá. Ezzel a török nép számára magabiztosságot és önbizalmat adott (ÇOLAK, M. 2010).¹⁹ Atatürk nemzeti és nemzeties felfogásában a történelem egy volt az alapösszetevők közül. Eszerint az embert úgy tekinti, mint „*egy gazdag emlékezeti örökséggel rendelkező*” egyént. A török társadalmat etnikai vagy vallási hovatartozás nélkül, inkább történeti síkon vizsgálja. Úgy tartja, hogy a „történeti közelség” játszott szerepet a török nép kialakulásában. Ha ebből a szempontból vizsgálódunk, akkor az egyedüli következtetés az lehet, hogy a török nem tekinthető egy nincstelen, barbár társadalomnak (ŞERAFETTİN, T. 2004).²⁰ A Történelmi dolgozat a török szabadságharcot a kultúra éltetőjeként és folytatásaként értékelte. Az iszlám identitásban elveszett történelem egészét és a török identitástudatot szerette volna előtérbe helyezni. Vagyis ezzel a dolgozattal a vallási (iszlám) történelemszemlélet helyett a népi-nemzeti történelemszemléletet szerette volna kizárólagossá tenni (ŞERAFETTİN, T. 2004).²¹ Ezért a török történelem tudományos vizsgálata céljából 1931-ben megalapította a Török Történelmi Társaságot és elkezdte a tudományos kutatómunkát. Az élete vége felé a tényleges munkafolyamatokban is részt vett. Atatürk célja az volt, hogy a török történelemkutatást a helyes

¹⁴ İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) (2011) p. 242

¹⁵ TAN, N. (2006) pp. 53-55.

¹⁶ İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) (2011) pp. 242–243.

¹⁷ ÇOLAK, M. (2001) p. 125.

¹⁸ ŞERAFETTİN, T. (2004): *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*. Bilgi Yayınevi, 1. Kiadás, pp. 557–558.

¹⁹ ÇOLAK, M. (2010): “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı, 27, 2010 tavasz, p. 376.

²⁰ ŞERAFETTİN, T. (2004) p. 559.

²¹ ŞERAFETTİN, T. (2004) p. 562.

irányba terelje. Az ezzel kapcsolatos gondolatát ily módon fogalmazta meg (ŞERAFETTİN, T. 1996):²²

“Történelmet írni olyan fontos, mint történelmet csinálni. Ha az író nem bí a cselekvőből, akkor a nem változó valóság az emberiséget elcsodálkoztató helyzetbe hozza.”

7. A nyelvújítás és a Nyelvtudományi Társaság

A modernizáció folyamatában a második terület, amelynek a munkálataiba Atatürk, a nemzet- és országalapító közvetlenül bekapcsolódott, a nyelvkérdés ügye volt. A nyelvet az egységes néppé válás fontos elemének tartotta. Atatürk azt szerette volna, ha az a török nyelv, amely a soknemzetiségű birodalom időszakában elvesztette sajátosságát és az idegen nyelvek hatása alá került, egy olyan nyelvvé alakul, melyet minden állampolgár beszél és megért. Ugyanis az évszázadok folyamán a török nyelv nemcsak egy oszmánlinak nevezett nyelvvé változott át. A hétköznapi életben beszélt török és a művelt réteg által írt és olvasott oszmán nyelv között markáns különbség mutatkozott. A társadalmi egységesítés érdekében ezt a kettősséget meg kellett szüntetni. Másrészt szükség volt arra, hogy a török nyelvet a tudomány és a kultúra szintjére emeljék, ezáltal a folyamatosan fejlődő tudományt és a technikát, valamint az átalakuló gondolkodást követni tudják. A tudomány fontosságáról a következőket mondta Atatürk: *“az életben a legvalódibb útmutató a tudomány”* (ŞERAFETTİN, T. 2004).²³ A török nyelv fontosságát ezekkel a szavakkal hangsúlyozta (ŞERAFETTİN, T. 1996):²⁴ *„A nemzeti érzés és a nyelv közötti kötelék nagyon erős. A nyelv nemzeti és gazdag minolta a nemzeti érzést nagymértékben befolyásolja. A török nyelv a leggazdagabb nyelvek közé tartozik. Elég, ha a nyelvet tudatosan használják. Az országát, a teljes szabadságát megőrizni tudó török nemzet meg kell, hogy őrizze a nyelvét az idegen befolyásoktól. A török nyelv a török nemzet szíve és lelke.”* (ŞERAFETTİN, T. 1996)²⁵

Ezen célok következtében az egy évvel korábban megalapított Török Történelmi Társaság sikeresen végzett munkáját figyelembe véve, Atatürk javaslatára, egy ahhoz hasonló nyelvi intézet megalapítását látták jónak. 1932. július 12-én megalakult a Török Nyelvtudományi Társaság (ŞERAFETTİN, T. 1996).²⁶ Ekkor fektették le az alapjait az ún. “Nap nyelv teóriának”, melynek lényege, hogy a török nyelv más nyelvek számára is alapot jelentett (İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) 2011).²⁷

Atatürk az élete utolsó pillanataig foglalkozott a nyelvi kutatásokkal. Hétköznapi estéit Çankayában lévő otthonában az írotábla mellett töltötte és barátaival a török nyelvről elmélkedett (ŞERAFETTİN, T. 2004).²⁸

8. Összefoglaló

Az Oszmán Birodalom romjain Atatürk vezetésével egy új Törökország, a Török Köztársaság létesült. Ennek létrejötte az Oszmán Birodalmat feldaraboló imperialista nyugati államokkal szemben indított és győzelmet hozó függetlenségi harcokkal valósult meg. Területének nagy ré-

²² ŞERAFETTİN, T. (1996) pp. 93–97.

²³ ŞERAFETTİN, T. (2004) pp. 563–564.

²⁴ ŞERAFETTİN, T. (1996) p. 103.

²⁵ ŞERAFETTİN, T. (1996) p. 101.

²⁶ ŞERAFETTİN, T. (1996) p. 104.

²⁷ İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) (2011) p. 240.

²⁸ ŞERAFETTİN, T. (2004) p. 571.

szét és lakosságának tömegét elvesztő új Török Köztársaság kultúrpolitikája Atatürk vezetésével indult újtárra. Ez a kultúrpolitika a “nemzetinek, civilnek, bölcsnek és lépést tartónak lenni” elvre épült. “*A Török Köztársaság alapja a kultúra.*” Így határozta meg Atatürk politikáját a felvilágosodás korát meg nem élő oszmán állam megszűnését követően, mely a felvilágosodást biztosító kultúraváltással valósult meg. A soknemzetiségű birodalomból a nemzeti állam időszakába lépve, a török nemzeti identitástudat felébredésével és ezen tudat korabeli civilizációs fokára való felemelésével hozott változást.

Ehhez kapcsolódóan azt mondhatjuk, hogy a világon nem volt ilyen hatású vezető, aki élete végéig nyelvi és történelmi kutatásokkal és munkálatokkal foglalatzkodott volna, és egyikük sem vett kézbe krétát és állt tábla elé, hogy a népet írni-olvasni tanítsa.

Atatürk a nemzetállam megalapítása terén tett erőfeszítésével emelkedett ki, s ezzel különbözik korabeli más vezetőktől. Atatürk a Török Köztársaság megteremtésével a modernizációt és egy nagy kulturális váltást valósított meg.

Irodalomjegyzék

- ÇOLAK, M. (2001): *Muğla'da Eğitim (1923-1950)*. Muğla'ya Hizmet Vakfı, Muğla, 124 p.
- ÇOLAK, M. (2010): “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı, 27*, 2010 tavasz, pp. 371–402.
- İNAN, S. – AKSEKI, C. (szerk.) (2011): *İnkılap Dersleri*. Gökçe Yayınevi, 243 p.
- ŞERAFETTİN, T. (1996): *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kötet (Második rész)*. Bilgi Yayınevi, 1. Kiadás, 80 p.
- ŞERAFETTİN, T. (2004): *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*. Bilgi Yayınevi, 1. Kiadás, pp. 557–558.
- TAN, N. (2006): *Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler (1920-1938)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 159 p.

A palesztin államiság kérdése és a nemzetközi közösség

Nagy Milada¹

ABSTRACT

Keywords: Israel, Palestinian state, United Nations, European Union, Jerusalem

In the 1960s, it was the first time for the international community to be faced with the claim of establishing a Palestinian state. After the declaration of independence in 1988, the Palestinian politicians found the opportunity to achieve concrete results during the peace process in the 1990s. The appropriate international support was available, but because of the lack of compromise on the side of both Israelis and Palestinians, the historical possibility was failed. The Middle Eastern challenges of the 21st century (development of ISIS and actions against it, the situation in Afghanistan and Iraq, nuclear program of Iran etc.) temporarily overshadowed the Palestinian question in the international arena. In 2011 the Palestinians brought their issue to the United Nations drawing attention again to their unsolved situation.

1. Bevezetés

Max Weber megállapítása szerint „az állam egy adott területen a legitim fizikai erőszak monopóliumával bíró szervezet” (WEBER, M. 1998).² Továbbá rendelkezik a területe feletti szuverenitással, beleértve a törvényhozást, végrehajtást és bírói hatalmat, függetlenséget más államoktól. A többi állam elismeri, a nemzetközi térben önálló cselekvéssel bír, amely lényegileg megkülönbözteti a nem állami entitástól. A jogok mellé azonban kötelezettségek is társulnak. Ezek legfontosabbjaként az állam garantálja, hogy a területéről nem indul olyan akció, amely fenyegetést jelenthet a nemzetközi békére és biztonságra, egyúttal biztosítja a területén élő lakosság biztonságát (ENSZ Alapokmány). A palesztin állam³ kapcsán a hazai környezetben két tényező merül fel, amelyeket

---

¹ Adjunktus, Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi és Európa-Tanulmányok Intézeti Tanszék, nagy.milada@uni-bge.hu

² WEBER, M. (1998): A politika mint hivatás. In: *Tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest, p. 156.

³ A palesztin államiság kérdéséről lásd bővebben pl.: GAZDIK, GY. (2011a): Az izraeli–palesztin viszony újabb fejleményei, az Obama-beszéd kihatásai I. *Nemzet és Biztonság*, 2011/5, pp. 3–12; GAZDIK, GY. (2011b): Az izraeli–palesztin viszony újabb fejleményei, az Obama-beszéd kihatásai II. *Nemzet és Biztonság*, 2011/6, pp. 3–14; GAZDIK, GY. (2011c): A palesztin ENSZ-csatlakozási kérelem előzményei és perspektívái I. *Nemzet és Biztonság*, 2011/8, pp. 72–84; GAZDIK, GY. (2010a): A palesztin ENSZ-csatlakozási kérelem előzményei és perspektívái II. *Nemzet és Biztonság*, 2011/9, pp. 75–87; GAZDIK, GY. (2010b): Újabb közel-keleti nekifutás – de meddig? *Nemzet és Biztonság*, 2010/8, pp. 3–14; GAZDIK, GY. (2008): A békefolyamat és a palesztin államiság feltételei. *Nemzet és Biztonság*, 2008/12, pp. 3–14; GAZDIK, GY. (2006): Adalékok a palesztin államiság kérdéséhez. *Társadalom és Politika*, 2006/3-4, pp. 6–28; PARAGI B. (2008): Még nem modern, már nem hagyományos: A palesztin államiság kérdőjelei a XXI. század elején. In: BALOGH, P. et al. (szerk.): *60 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem: A Jubileumi Tudományos Konferencia alkalmából készült tanulmányok*: Társadalomtudományi Kar, Aula, Budapest, pp. 199–213; PARAGI, B. (2009): Békefolyamathoz kötött államépítés a Közel-Keleten: A palesztin eset tanulságai. *Külföldi Szemle*, 1, pp. 73–101; PARAGI B. (2010): Az oslói békefolyamat és a palesztin autonómia kudarcának okai. In: CSICSMANN, L. (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten. Az államiság eltérő modelljei*. Aula, Budapest, pp. 275–338; INBAR, E. – SANDLER, S. (1997): The risks of Palestinian statehood. *Survival: Global Politics and Strategy*, 39/2.; FALAH, G. (2008): Re-Envisioning

vizsgálni szükséges, mivel az Európai Unió álláspontját is befolyásolják: (I.) az ideiglenes megállapodás (és a többi egyezmény) helyzete,⁴ valamint (II.) Izrael jogi helyzete a Gázai övezetben és Ciszjordániában.

A palesztinok és Izrael között létrejött egyezmények egy része már érvényét veszítette, és azokat, amelyek még hatályban vannak, a felek hajlamosak érdekeiknek megfelelően értelmezni.⁵ A nemzetközi közösség viszont a megállapodásokat kötelező érvényűnek ismeri el. Mindemellett megállapítható, hogy a „megállapodások státuszának kérdése túlmutat a jog keretein és a két fél pozícióira komoly hatást gyakorolnak a politikai megfontolások ebben a kérdésben.” (BARUCH, P. S. 2013)⁶

Izraelt a nemzetközi közösség az 1967-es háború területszerzései után megszálló hatalomnak tartja.⁷ Ugyan 2005-ben kivonult a Gázai övezetből, de a terület izraeli ellenőrzésének fennmaradása miatt a nemzetközi politikában a Gázai övezetet még mindig megszállt területként kezelik. Baruch szerint, ha létrejönne a palesztin állam, Izrael pozíciója nem változna a megszállt területeken (BARUCH, P. S. 2013). Állítását azzal indokolja, hogy a palesztin állam csak azokon a területeken tudna működni, amelyek palesztin fennhatóság alatt vannak, és Ciszjordánia C és részben B területei, valamint Kelet-Jeruzsálem továbbra is izraeli felügyelet alatt maradnának.⁸ Emiatt Izrael továbbra is megszálló hatalom maradna, a különbség abban mutatkozna meg, hogy abban az esetben a területek egy állam, Palesztina részét képeznék.

A Palesztin Nemzeti Hatóság működése behatárolt, a B és C területeken a biztonság, a C területeken az infrastruktúra, a légtér és az izraeli lakosság felett tilos számára a fennhatóság gyakorlása. Ugyanez érvényes Kelet-Jeruzsálem esetében is. A gazdasági szférát illetően egyértelműen kimutatható a PNH függősége az izraeli importpolitikától, a vámok és illetékek kötelezettségeitől. A Világbank 2013-ban közzétett jelentése szerint az átfogó békemegállapodás, azaz egy – az izraeli biztonsági intézkedésektől függetlenített – palesztin állam létrehozása elvezethet a területek gyors ütemű gazdasági fejlődéséhez (VILÁGBANK 2012).

Jelenleg a palesztin lakosság letelepedési engedélyeztetése is Izrael hatáskörébe tartozik. Egy majdani palesztin államnak szuverén jogában áll az állampolgárság meghatározása, joggal merül fel a kérdés, hogy milyen mértékben terjesztené azt ki (BARUCH, P. S. 2013). A külföldön élő és dolgozó palesztinok nagy arányban valószínűleg nem élnének a visszatérés jogával (*right of return*), mivel a megteremtett egzisztenciájukat kevesen adnák fel egy bizonytalan jövő érdekében.

Current Discourse: Alternative Territorial Configurations of Palestinian Statehood. *The Canadian Geographer*, 41/3, pp. 307–330.

⁴ A diplomáciai diskurzus hivatkozási alapjai az Oslo I és Oslo II megállapodáson túl az útiterv, az arab békekezdeményezés (*Arab Peace Initiative*) és az ún. Mitchell-jelentés (2001).

⁵ Elsősorban a Gázai övezetről és Ciszjordániáról szóló izraeli–palesztin ideiglenes megállapodásról van szó (1995. 09. 28.). Az egyezményt és a további megállapodásokat lásd:

<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/IsraelPalestinian+Negotiations.htm>.

Letöltés dátuma: 2017. 01. 03.

⁶ BARUCH, P. S. (2013): A Palestinian State: Legal Implications and Significance for Israel. *Strategic Assessment*, 15/4, p. 54.

⁷ A területek egy részét nem megszállt, hanem „vitatott területnek” nevezik, mivel nem tartoztak korábban szuverén államhoz, így státuszuk nem meghatározható.

⁸ Az Oslo Átmeneti Egyezmény (más néven Oslo II. Egyezmény, *Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip*, 1995. 09. 28.) rendelkezett a biztonság, a törvénykezés, a gazdaság, a választások és a Palesztin Nemzeti Hatóság jogköréről. A megállapodás értelmében Ciszjordániát három különböző státuszú területre osztották: az „A” zónában (lakosság 29%-a, Ciszjordánia területének 3%-a: 7 nagy arab város, köztük Nablusz, Ramallah, Betlehem, Túlkárem, Kalkilja települések) a civil feladatok ellátását a PNH felügyeletére bízták; a „B” zónát izraeli–palesztin közös felügyelet alá helyezték (Ciszjordánia 25%-a), de a vitás kérdésekben Izraelé a döntő szó; a többi terület – „C” zóna (Ciszjordánia 74%-a, az arab lakosság 4%-a) – izraeli irányítás alatt maradt.

A bevándorlás a palesztin menekülttáborok lakói részéről valószínűsíthető. Ugyanakkor említést érdemel az izraeli bevándorlási politika (amelynek egyik fontos részeleme az *alija*), amely szerint Izrael a világon élő összes zsidó – befogadó – államának tekinti magát, tehát szabad letelepedést biztosít mindenkinek, aki a visszatérési törvény (Law of Return) értelmében arra jogosult (mindazoknak, akik vallás-jogi értelemben zsidónak minősülnek vagy legalább az egyik nagyszülőjük zsidó, valamint há-zastársaiknak, gyermekeiknek és unokáiknak, illetve ez utóbbiak házastársainak is, függetlenül attól, hogy vallási tekintetben zsidók-e vagy sem).

A Palesztin Nemzeti Hatóság által elfogadott reformok célja a „fenntartható” palesztin állam megalakulása. A valóságban azonban a PNH hatalmának megerősítése és a politikai stabilitás megvalósítása – izraeli biztonsági feltételek mellett – zajlik.

2. A palesztin állam kérdése a nemzetközi arénában

A Palesztin Nemzeti Tanács (*Palestinian National Council – PNC*) 1988-as algériai ülésén Jasszer Arafat kihirdette a palesztinok függetlenségi nyilatkozatát, egyben a palesztin állam megalakítását, melynek fővárosa Jeruzsálem.⁹ A nemzetközi közösség rendkívül megosztott volt a kérdésben. Az Egyesült Nemzetek Szervezete a nyilatkozat elhangzását követően a palesztin állam létét nem ismerte el, ugyanakkor voltak olyan – főleg arab – államok, amelyek az elismerés pártján álltak. Emellett a fejlődő és a szocialista országok közül sokan (pl. Kína, Vietnam, Magyarország) támogatták a palesztinok törekvéseit.¹⁰ Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael határozott nemmel válaszolt, míg az EGK Miniszteri Tanácsa közleményben üdvözölte a palesztinok nyilatkozatát, és utalva az 1980-ban már részükről támogatott palesztin önrendelkezési jogra, kibővítették azt a „minden, amit ez magában foglal” formulával. Vagyis közvetett módon jelezte, hogy a leendő palesztin állam elismerése elé nem gördít akadályt (GAZDIK, GY. 2011a).

Az algériai deklaráció után bő egy évtizeddel, majd újabb tíz évvel később ismét előtérbe került a palesztinok államának unilaterális kikiáltása. Az 1994-es ideiglenes megállapodásban szerepel, hogy a palesztin államot öt éven belül létrehozzák. A palesztinok ezt szó szerint értelmezték, és 1999-ben sikertelen kísérletet tettek államiságuk egyoldalú deklarálására. Az izraeli felfogás szerint azonban az ötéves időtartam az állandó megállapodás elérésére szólt, ha a feleknek a tárgyalások során a megadott időtartam alatt nem sikerül az egyezményt tető alá hozniuk, akkor a határidő kitolódik. A következő egyoldalú kihirdetés 2009-ben történt a palesztinok részéről, Kosszovó függetlenné válásának (2008) példájától ösztönözve. „Itt az ideje, hogy (a Biztonsági Tanács) elismerje a palesztin államot az 1967-es határokkal és Jeruzsálemmel mint fővárossal”, nyilatkozta Száeb Erakat a palesztinok delegációjának vezetője (ICG 2010).

Az USA, az EU és az ENSZ, mint a békefolyamat legjelentősebb közvetítői szereplői, a két állam megoldás hívei. Az USA határozottan elutasította a palesztin állam elismerését az ENSZ-ben, azzal az indokkal, hogy eltérnek a békefolyamattól, amely a megbeszéléseken és a közös döntéseken alapszik. Ugyanakkor a cél érdekében az USA nem volt képes leállíttatni az izraeli telepek építését Ciszjordániában.¹¹

⁹ Ugyanakkor az 1980-as izraeli alaptörvény értelmében a teljes és egységes Jeruzsálem Izrael fővárosa.

¹⁰ Példának okáért az akkori Szovjetunió, amely a palesztinokkal közeli kapcsolatot ápolt, is elismerte a palesztin állam kikiáltását (PRINCE, J. L. 1988-1989).

¹¹ Az ENSZ BT-ben 2011. 02. 18-án az USA vétót emelt a ciszjordániai izraeli telepek építése ellenében előterjesztett javaslat kapcsán. Ezzel az amerikai politika szembe került korábbi álláspontjával. Obama a 2011. májusi beszédeiben (19-én az „arab világ” felé, 20-án az AIPAC konferenciáján) egyrészt az arab tavasz lehetséges következményeit elemezte, másrészt az amerikai aktivitás újraledését jelezte a békefolyamatban (OBAMA, B. 2011).

A palesztin államiság kérdése 2004-ben is felmerült, amikor az ENSZ Közgyűlés kikérte a Nemzetközi Bíróságot (*International Court of Justice – ICJ*) véleményét az izraeli védelmi fal kapcsán. Izraeli vélemény szerint a kérdés nem is kerülhetett volna a Nemzetközi Bíróság elé, mivel nem két állam közötti vitáról volt szó, és a plénum elé kizárólag mindkét fél beleegyezését követően juthat el egy ügy. Meg kell jegyezni, hogy a palesztinok is „jövőbeni palesztin államra” hivatkoztak (RONEN, Y. 2009). Az ICJ állásfoglalásában a tárgyalásos megoldást sürgette a probléma megoldására, és egyúttal a palesztin állam létrehozására is, valamint elutasította Izrael érveit arra vonatkozóan, hogy a fal a saját biztonságát hivatott megőrizni. Izrael azzal indokolta a fal építését, hogy a palesztin területekről érkező támadásoktól védi meg a lakosságát, területét, és az ENSZ Alapokmányának 51. cikke értelmében joga van az önvédelemhez. Az ICJ az 51. cikkre való utalást is elutasította, mivel abban két állam közötti fegyveres támadás esete szerepel. Az önvédelemre vonatkozó ICJ-vélemény heves támadások tüzebe került, különösen a 2001. szeptember 11-ét követő nemzetközi környezetben (ASH, R. W. 2009). Ugyanakkor az ICJ-vélemény azt is tükrözte, hogy a palesztin állam nem létezik.

2009. január 22-én a Palesztin Nemzeti Hatóság hivatalos dokumentumban tájékoztatta a Nemzetközi Büntetőbíróságot (*International Criminal Court – ICC*) arról, hogy a PNH hajlandó alávetni magát az ICC törvénykezési hatáskörének.¹² A palesztinok a Római Statútumra hivatkoztak, amely szerint az ICC azokra az államokra is kiterjesztheti a hatáskörét, amelyek nem részesei az ICC-szerződésnek, és ad hoc módon vizsgálhat bűntetteket a nem tagállam területén és lakossága körében.

A palesztinok beadványa jogi és diplomáciai aggodalmakat is felvetett. Egyrészt a megállapodásokat nem a Palesztin Nemzeti Hatóság (PNH) írta alá. Az 1990-es években az oslói egyezmények Izrael és a Palesztin Felszabadítási Szervezet között jöttek létre azzal a kikötéssel, hogy a megalakuló Palesztin Nemzeti Hatóságnak korlátozott hatalmat engednek csak át, és ezzel a lépéssel nem jön létre a palesztin állam sem a Gázai övezetben, sem Ciszjordániában.¹³ Az Ideiglenes Megállapodás értelmében a PNH nem folytathat külkapcsolatokat (VII. fejezet, 5a cikk), a PFSZ-nek tartották fenn a jogot az államokkal való tárgyalásokra és szerződések aláírására – a PNH nevében. A felhatalmazás korlátozott jogkört jelentett, csupán a gazdaság, kultúra, tudomány és oktatás területére terjedt ki (GOLD, D. – MORRISON, D. 2010).

A kérelem benyújtását követően a PNH dilemmába került, ugyanis az államiság egyoldalú deklarálása – a tárgyalásos megoldás ellenében – nemcsak a megállapodás felrúgását jelentette volna, hanem hatást fejtett volna ki a palesztin állam elismertetésére is, mivel az „illegális cselekedetek nem eredményezhetnek legális jogokat”, vagyis a nemzetközi jog megsértése a palesztin állam nemzetközi közösség általi elutasítását vonta volna maga után (GOLD, D. – MORRISON, D. 2010).¹⁴ Mindezt annak ellenére, hogy egy sor ország már elismerte a palesztin államiságot a kérelem benyújtása előtt. További vitára ad okot, hogy az államiságot nem lehet biztosítani olyan kormányzat számára, amelyben fundamentalista politikai elemek találhatók (Hamász), amelyek egy másik állam (Izrael) eltörlését hirdetik.

¹² Ha a PNH-nak, egy nem állami entitásnak ez irányú kérése meghallgatásra találna, akkor az ICC államként ismerné el a PNH-t, és nem mellékesen más politikai közösségek (csecsenek, kurdok, baszkok stb.) számára is követendő példát jelenthetne.

¹³ A második oslói megállapodás (Ideiglenes Megállapodás, 1995) határozott a palesztin ideiglenes önkormányzati hatóság létrejöttéről.

¹⁴ GOLD, D – MORRISON, D. (2010): *Averting Palestinian Unilateralism: The International Criminal Court and the Recognition of the Palestinian Authority as a Palestinian State*. Jeruzsálem, Jerusalem Center for Public Affairs, p. 8.

A 2011 végén elindult közel-keleti átalakulás kezdeti időszakában Izrael térségbeli elszigetelődése volt megfigyelhető, szinte teljesen lekerült az arab retorika napirendjéről. A környezetében fekvő államok figyelmét belpolitikai válság, társadalmi változások kötötték le, és a palesztin kérdés a háttérbe került. Izrael külkapcsolatai legfőképpen az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió felé irányultak.

Izrael biztonságát illetően a kormánya az iráni atomprogram jelentette kihívásra fókuszált, mivel az arab államok részéről nem érzékelt közvetlen veszélyt, ugyanakkor a radikális politikai iszlám erősödése és a nem állami szereplők térnyerése hatására sem változtatott az elképzelésén. Izraelnek a térségbeli, stratégiai szövetségesével, Törökországgal megromlott a kapcsolata a zsidó állam libanoni (2006) és gázai (2009) háborúja miatt, valamint közrejátszottak ebben Törökország regionális hatalmi törekvései és a török belpolitika iszlamizmusa.

A térségbeli átalakulás során hatalomra kerülő politikai szereplőknek is „köszönhetően” került ki Izrael a látszat-elszigetelődésből. Az iszlamista erők Izrael-ellenes propagandája és az arab lakosság Izrael-ellenessége, valamint a 2012-es gázai háború nemzetközi visszhangja arra ösztönözte a Palesztin Nemzeti Hatóság (PNH) vezetőjét, Mahmúd Abbászt, hogy az államalapításuk ügyét az ENSZ elé vigye (N. RÓZSA, E. 2015). Széles körű kampányt indított, melynek része volt a Nemzetközi Büntetőbíróság bevonása, valamint további nemzetközi szervezeteket, intézményeket kapcsoltak be az Izraellel folytatott vitájába. Mahmúd Abbász az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió közvetítésében csalódva közeledett az ENSZ-hez, abban bízva, hogy a palesztin törekvések így tágabb körben lennek támogatásra. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé vitte az állam elismertetésének kérdését 2011-ben, ahol azonban a „vétőrendszer” megakadályozta a palesztin állam létrejöttét. Ugyanakkor 2011. október 31-én az ENSZ Nevelésügyi, Kulturális és Tudományos Szervezetének (UNESCO) 195. állandó tagjává vált Palesztina.¹⁵ A döntést követően az USA és Izrael beszüntették a szervezet pénzügyi támogatását, ami a költségvetésének 25%-os csökkenéséhez vezetett¹⁶ (NAGAN, W. – HADDAD, A. N. 2012).

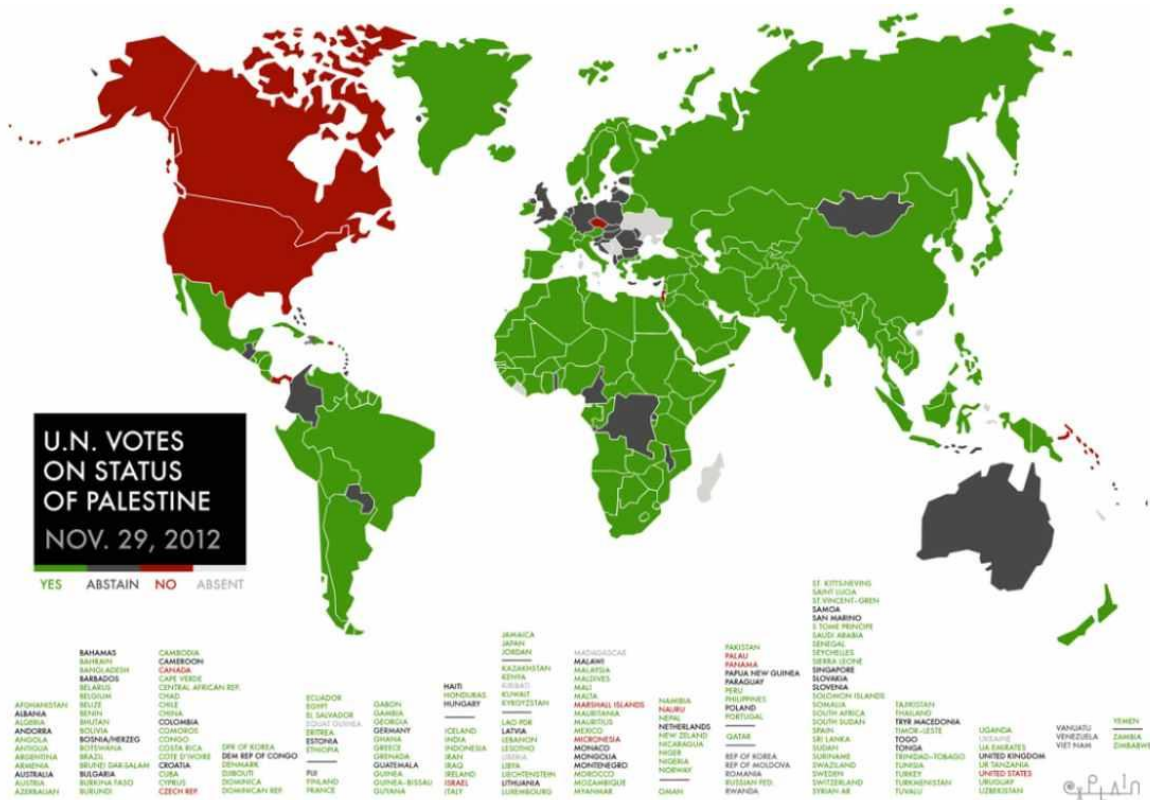
2012-ben az ENSZ Közgyűlésének jelentős hányada elismerte a palesztin államot, habár ez nem okozott változást a területek status quoját illetően (*1. ábra*).¹⁷ Izrael elszigeteltsége ekkoriban fokozódott a nemzetközi közösségben, ezért a palesztin kérdéssel igyekezett a régió biztonsági kockázatait felé terelni a figyelmet. Benjamin Netanyahu izraeli miniszterelnök az ENSZ-ben a radikális iszlám elleni összefogásról beszélt, és közös – saját országát is beleértve – fellépést sürgetett. A tárgyalások folytatásáról azonban egyik érintett fél sem tett említést.

¹⁵ A szavazáson 107-en voksoltak igennel, 14-en elutasították a felvételt, és 52-en tartózkodtak.

¹⁶ Az UNESCO költségvetésének 22%-át az USA és további 3%-át Izrael támogatása fedezte. A tagdíjfizetésük elmaradása miatt 2013. november 8-án felfüggesztették a két állam szavazati jogát a szervezetben. Az Amerikai Egyesült Államok további lépésre szánta el magát, és 2017. október 17-én benyújtotta a szervezethez a kilépési nyilatkozatát. Izrael 2017 decemberében követte szövetségességét. A szervezet alapszabálya szerint a két ország távozása 2018. december 31-ével következik be, addig tagként tartják nyilván őket.

¹⁷ Az ENSZ Közgyűlése 2012. november 29-én szavazott a palesztin állam „nem tagállami megfigyelő állam” státuszba emeléséről, és 138 igen szavazat, 9 nem szavazat, 41 tartózkodás mellett elfogadta azt. A nemmel voksolt államok: Csehország, Izrael, Kanada, Marshall-szigetek, Mikronéziai Szövetségi Államok, Nauru, Palau, Panama, USA (ENSZ Közgyűlés 67/19, <https://www.un.org/press/en/2012/ga11317.doc.htm>)
Resolution adopted by the General Assembly [without reference to a Main Committee (A/67/L.28 and Add.1)] 67/19. Status of Palestine in the United Nations
<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/19862D03C564FA2C85257ACB004EE69B>
United Nations General Assembly Resolution 67/19 (2012)
<https://ecf.org.il/issues/issue/118>).

Az ENSZ Közgyűlése elfogadta a palesztin állam „nem tag megfigyelő állam” státuszba emelését. A jogi megítélést illetően azt kell látni, hogy a nem tag és megfigyelő tag között nincs számottevő különbség, csupán szimbolikus jelentőség tulajdonítható neki. Azonban nemzetközi leg egy entitás államként való elismerése számottevő következményeket hordoz magában, a legfontosabb, hogy egy állam részese lehet államközi multilaterális egyezményeknek, nemzetközi szervezeteknek. Ha a palesztin állam részesévé válik olyan szerződéseknél, amelyeknek Izrael is részese, képes lehet nyomást gyakorolni a zsidó államra a palesztin állam fejlődése érdekében.

1. ábra: A palesztin állam „nem tag megfigyelő állam” státuszba emeléséről szóló ENSZ Közgyűlésbeli szavazás eredménye. Forrás: <https://rvbfpf.wordpress.com/2017/11/01/map-how-the-world-voted-on-palestine/>

Nem elhanyagolható az a lehetőség sem, hogy a palesztin állam a Nemzetközi Büntetőbíróságtól (*International Court of Justice – ICC*) ismét kérheti az izraeliek ciszjordániai és Gázai övezetbeli háborús bűneinek kivizsgálását, ahogy ezt tette 2009 januárjában¹⁸ (BARUCH, P. S. (2013)). Mivel a Római Statútum háborús bűnnek nevezi meg a megszálló hatalmak állampolgárainak átszállítását az általuk felügyelt megszállt területekre, a Nemzetközi Büntetőbíróság elé kerülhetne a zsidó telepek és vele együtt Kelet-Jeruzsálem helyzete (RÓMAI STATÚTUM 2002). A nevezett két kérdéskör a palesztin–izraeli konfliktus alapvető okai között szerepel, így kevés az esélye, hogy az ICC beavatkozzon ezekbe a politikával nagy mértékben átitatott, érzékeny ügyekbe. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy amint csatlakozik a statútumhoz a palesztin állam, minden követ meg fog mozgatni annak érdekében, hogy a saját érdekei mentén bevonja ezt a nemzetközi intézményt is a folyamatokba.

¹⁸ Akkor az ügyész elutasította a beadványt azzal, hogy az ENSZ Közgyűlés által elismert palesztin állam megalapoz egy jövőbeni vizsgálatot.

Egy másik jelentős jogi szempontként merül fel a hadifoglyok kérdése. Ugyanis, amennyiben harcokra kerülne sor Izrael és a palesztin állam között, a foglyul ejtett katonákra (illetve a biztonsági erők kötelékében szolgálókra) érvényesek lennének a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi egyezmények.

A palesztin állam létrehozásának esélyére csapásként hatott Donald Trump amerikai elnök 2017. decemberi bejelentése, amely szerint az USA nagykövetségét Tel-Avivból Jeruzsálembe helyezik át. A felháborodásukat nemcsak a palesztinok nyilvánították ki, hanem az arab államok jelentős része is nemtetszésének adott hangot. Tüntetések robbantak ki a megszállt területeken és az arab világban, merényletek következtek be Izraelben, és a Gázai övezetből ismét rakétatámadások érték a zsidó állam területét. A palesztin politikai vezetés elutasította a továbbiakban az amerikai közvetítést.

Jeruzsálemet a nemzetközi közösség a két állam megosztott fővárosaként képzei el. Az amerikai döntés értelmében azonban Izrael fővárosa egy és oszthatatlan maradna, és a palesztin állam fővárosa a Kelet-Jeruzsálem melletti Abu Disz lehetne. A javaslat már az 1990-es években, az oslói békefolyamat során is felmerült, de a palesztin és arab tárgyalófelek ellenkezésén megbukott.

Az izraeli kormány üdvözölte az amerikai lépést, amely mögött feltehetően Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek (EAE) Iránt megfélemezni akaró külpolitikája állhat. A két Öbölmenti állam és az Amerikai Egyesült Államok Izrael támogatásának megszerzése és a szorosabb együttműködés reményében a Trump-bejelentéssel veszélyes utat választott annak érdekében, hogy Irán regionális hatalmi törekvéseinek gátat szabjanak. Habár Szaúd-Arábia és az EAE hivatalosan elítélte az amerikai nagykövetség átköltöztetésének hírért, azonban a palesztin–izraeli béke és Irán kérdése közötti kapcsolat látványosan demonstrálódott, amikor 2018. január 12-én, az iráni nukleáris megállapodás felülvizsgálatakor az Iránnal szembeni szankciók meghosszabbítását és szigorítását rendelte el az amerikai kormányzat (DORSEY, J. M. 2017).

3. Az Európai Unió szerepvállalása a palesztin állam építésének folyamatában

Az Európai Unió első jelentős törekvésére a palesztin államépítés folyamatában 1977-ben került sor, amikor az Unió elődje, az EK elismerte a palesztinok jogait, majd az 1980-as Velencei Nyilatkozattal az önrendelkezési jogukat is. Az EU az 1999-es Berlieni Nyilatkozattal megalapozta a két állam között a megoldás felé vezető utat, és 2002-ben a Sevillai Nyilatkozatban rögzítette a palesztin állam létrehozásának szükségességét – az 1967-es határok mentén.

Amióta az EK 1980-ban elismerte a palesztinok önrendelkezéshez való jogát, pénzügyi-gazdasági támogatást biztosít a palesztin állam megvalósítására. A pénzügyi segélyezésen túl az EU politikai támogatóként is megjelenik, 1999-ben a Berlieni Deklarációban erősítette meg álláspontját a palesztinok önrendelkezési jogát illetően, valamint a békés és működőképes palesztin állam létrehozását hangsúlyozva (EiT 1999).

Az EU a Kvartetten¹⁹ belül fejti ki a politikai aktivitását a palesztin állam építésére irányuló törekvésekben, a Hamással az amerikai álláspontnak megfelelően nem tart fenn kapcsolatot (a

---

¹⁹ A békefolyamat során létrehozott, nemzetközi szereplőkből – USA, EU, ENSZ, Oroszország – álló Kvartett feladata a palesztin–izraeli konfliktus rendezésének kidolgozása, és az általuk megalkotott útvonal (road map) megvalósítása.

tagállamok némelyikének magas rangú képviselői ugyanakkor fogadták Káled Mesált és más Hamász-tagot) (ZANOTTI, J. 2010).

Az Európai Unió Tanácsa 2009. december 8-i ülésén határozatban erősítette meg az EU korábban is hangoztatott állásfoglalását, mely szerint az Európai Unió a békefolyamat folytatásának, a két állam megoldásnak a híve, és Kelet-Jeruzsálem megszállását sosem ismerte el. A város státuszának rendezése alapvető tényező a béketárgyalások során, mivel a két állam jövőbeni fővárosáról van szó (EUT 2009).

Egy évvel később, 2010 decemberében az EU kitarzott az előző évi álláspontja mellett, és kijelentette, hajlandó lesz elismerni a palesztin államot, ha visszatérnek a felek a tárgyalóasztalhoz.

2011 szeptemberében Catherine Ashton, az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviseelője amerikai és brit nyomásra megváltoztatta az Unió állásfoglalását a palesztin állam kérdésében, és már nem a korábbi elképzelést – a palesztin állam ENSZ Közgyűlésbeli elismerését – hangsúlyozta, hanem a palesztin állam státuszának emelését. Ez összhangban állt Izrael érdekeivel, mivel a palesztinok így nem folyamodhatnak a Biztonsági Tanácshoz a teljes körű ENSZ-tagságért, valamint a Nemzetközi Bírósághoz sem nyújthatnak be keresetet Izrael ellen. Egyes EU-tagállamok nemtetszésüket fejezték ki Ashton önálló döntése miatt, és kijelentették, az ENSZ Közgyűlésben kifejezésre juttatják véleményüket (RAVID, B. 2011). Szeptember 29-én az Európai Parlament a helyzetre reagálva határozatban szólította fel a tagállamait, hogy alakítsanak ki közös álláspontot, amely hatására az EU aktívabb szereplőként tud közreműködni – akár a Kvartetten belül is – az izraeliek és a palesztinok közötti tartós béke elérésében, és ezen cél elérésében teljes támogatottságáról biztosítsák a főképviseelőt és a Kvartettet (EP 2011).

A Sevillai Nyilatkozatban foglaltak tükröződtek 2012. november 29-én is, amikor az ENSZ Közgyűlés a palesztin állam státuszáról szavazott. Ekkor az EU 14 tagállama igennel voksolt a palesztin állam elismerésére. Bulgária, Észtország, Hollandia, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Nagy-Britannia, Németország, Románia, Szlovákia, Szlovénia tartózkodtak, és az uniós tagállamok közül egyedül Csehország szavazott ellene.

Martti Ahtisaari²⁰ és a korábbi külügyi és biztonságpolitikai főképviseelő, Javier Solana szerint számos oka van annak, hogy támogassák a palesztin állam létrehozását: (1) a két állam megoldás életben tartása, (2) az EU évente több mint 1 milliárd eurót fektet a két állam megoldás elérésébe, (3) Mahmúd Abbász államépítő törekvései érdekében lépéseket tegyenek, (4) az európai biztonsági és energiaellátási érdekek, (5) az USA támogatása az Izraellel folytatott tárgyalásaiban, (6) tárgyalási opciók nyitása, amelyekkel segíthetik a békefolyamatot, (7) a palesztin erőszakot valószínűleg csökkentené, (8) az EU közös külpolitikájának pozitív eredményeként valósulna meg (EMERSON, M. 2011).

2014. december 17-én az Európai Parlament strasbourg-i plenáris ülésén a képviselők támogatták a palesztin állam „elvieken történő” elismerését és a két állam megoldást²¹ (EP 2014). A határozat ugyan szimbolikus jelleggel bír, mégis nyomásgyakorló eszközként funkcionálhat Federica Mogherini, az EU 2014-ben megválasztott külügyi és biztonságpolitikai főképviseelőjének kezében, amikor a térségben tárgyalásokat folytat.

A palesztin törekvéseket támogató folyamat Európában erősödő tendenciát mutat: 2014. október 30-án Svédország – a nyugat-európai államok közül elsőként – elismerte Palesztinát mint teljes jogú államot. Franciaország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Dánia és Írország parlamenti

²⁰ Finn köztársasági elnök (1994–2000), Nobel-békedíjas diplomata, politikus.

²¹ 552-en igennel szavaztak, 88-an nemmel szavaztak, 111-en tartózkodtak.

képviselői felszólították a kormányukat, hogy kövessék Svédország példáját. Végül a francia, brit, spanyol parlamentek nemzetközi kötelezettségekkel nem járó határozatban ismerték el a palesztin államot, a két állam megoldást hangsúlyozva. Dániában nemleges határozat született, Írország pedig elhalasztotta a döntést (MAC CORMAICK, R. 2017).

A nyomás, amely egyre nagyobb számú nemzetközi szereplőtől érkezik, Izraelt arra készítheti, hogy ismét tárgyalóasztalhoz üljön. A 2017. július 14-én kirobbant Templom-hegyi válság csak rontott az amúgy sem kedvező palesztin–izraeli viszonyon.²² Az izraeli kormány intézkedései a belpolitikai helyzet kezelésére több nemzetközi vonatkozású kérdést is felvetnek. Egyrészt, az Egyesült Államok bevonásának és beavatkozásának mértéke a válság kezelésében hatással lehet a jövőben arra, hogy milyen hatást tud az USA gyakorolni a szunnita országokra. Másrészt, Izrael miként tud befolyást gyakorolni olyan égető kérdésekben, mint például Irán regionális terjeszkedése, a Hezbollah jelentette konfliktus kezelése, vagy éppen a politikai folyamatok újraélesztése a palesztinokkal (YADLIN, A. 2017).

A zsidó állam a háttérben a szunnita arab világ országaival is hajlandó lett volna együttműködni a közel-keleti kihívások rendezésében (elsősorban az Iszlám Állam terjeszkedésének megállítása és Irán atomprogramjának megfékezése miatt), mint hogy a palesztinokkal folytatott tárgyalásokat újra elindítsa. Az izraeli kormány hisz abban, hogy van lehetősége a térségbeli céljainak megvalósítására, anélkül, hogy a palesztin államot elismerje, vagy lépéseket tenne ez irányba. Mindemellett kérdéses, hogy a szunnita kormányok hajlandóságot mutatnak-e a (titkos) tárgyalásokra az izraeliekkel mindezek fényében, és kitennék-e magukat emiatt a radikális iszlám esetleges válaszcspásainak (STEIN, S. – BROM, S. 2014).

4. Következtetések

A palesztin állam létrehozása több évtizede tartó, nemzetközi vitákat is gerjesztő folyamat. A nemzetközi szereplők igyekezete, hogy tárgyalóasztalhoz kényszerítsék a feleket, rendre kudarcba fullad. Az ENSZ és az Európai Unió a két állam megoldás mellett száll síkra, de az EU tagállamainak egyes lépései inkább tekinthetők unilaterálisnak és Izrael érdekeivel ellentétben állónak.

A jogi keretek a palesztinok számára szűk mozgásteret engedélyeznek, főleg a kezdeti szakaszban. Számukra a kedvező körülmények elsődlegesen a nemzetközi porondon és a nemzetközi büntetőjog területén mutatkoznak. Annak ellenére, hogy a palesztinok és az izraeliek között egyelőre nem folytatódnak a tárgyalások, az Izraelre nehezedő nyomás a lehetőségek szélesedő tárházát nyitotta meg a palesztinok számára.

A Közel-Keleten zajló regionális hatalmi vetélkedés nem kedvez a palesztin–izraeli tárgyalások folytatásának. Az Irán visszaszorítására irányuló – a háttérben amerikai (és izraeli) támogatottságú – szaúdi törekvések aláássák a két állam megoldást, valamint a nemzetközi közösség által is támogatott javaslatot a megosztott Jeruzsálemről mint fővárosról. Donald Trump jelentős kockázatokat magában rejtő bejelentésével az amerikai nagykövetség áthelyezéséről Jeruzsálemben olajat öntött a tűzre egy olyan térségben, amely egyébként is bővelkedik konfliktusokban.

---

²² A válság kiváltó oka egy palesztin támadás volt, amelyben két izraeli rendőr életét veszítette. Olaj volt a tűzre, amikor Izrael ammáni nagykövetsége ellen jordániai származásúak követtek el merényletet pár nappal később, 23-án. A merénylet következményeként megromlott Izrael viszonya Jordániával, az izraeli zsidó lakosság kapcsolata az arab szektorban élőkkel, valamint Izrael egyébként is sérülékeny szuverenitása a Templom-hegyen is csorbát szenvedett (STAFF, T. 2017).

Irodalomjegyzék

- ASH, R. W. (2009): Is Palestine a „State”? A Response To Professor John Quigley’s Article. The Palestine Declaration To The International Criminal Court: The Statehood Issue. Newark, *Rutgers Law Record*, 36, pp. 186–200.
- BARUCH, P. S. (2013): A Palestinian State: Legal Implications and Significance for Israel. *Strategic Assessment*, 15/4.
- EP (2014): 2014/2964(RSP)
- FALAH, G. (2008): Re-Envisioning Current Discourse: Alternative Territorial Configurations of Palestinian Statehood. *The Canadian Geographer*, 41/3, pp. 307–330.
- GAZDIK, GY. (2006): Adalékok a palesztin államiság kérdéséhez. *Társadalom és Politika*, 2006/3-4, pp. 6–28.
- GAZDIK, GY. (2008): A békefolyamat és a palesztin államiság feltételei. *Nemzet és Biztonság*, 2008/12, pp. 3–14.
- GAZDIK, GY. (2010a): A palesztin ENSZ-csatlakozási kérelem előzményei és perspektívái II. *Nemzet és Biztonság*, 2011/9, pp. 75–87.
- GAZDIK, GY. (2010b): Újabb közel-keleti nekifutás – de meddig? *Nemzet és Biztonság*, 2010/8, pp. 3–14.
- GAZDIK, GY. (2011a): Az izraeli–palesztin viszony újabb fejleményei, az Obama-beszéd kihatásai I. *Nemzet és Biztonság*, 2011/5, pp. 3–12.
- GAZDIK, GY. (2011b): Az izraeli–palesztin viszony újabb fejleményei, az Obama-beszéd kihatásai II. *Nemzet és Biztonság*, 2011/6, pp. 3–14.
- GAZDIK, GY. (2011c): A palesztin ENSZ-csatlakozási kérelem előzményei és perspektívái I. *Nemzet és Biztonság*, 2011/8, pp. 72–84.
- GOLD, D. – MORRISON, D. (2010): *Averting Palestinian Unilateralism: Tge International Criminal Court and the Recognition of the Palestinian Authority as a Palestinian State*. Jeruzsálem, Jerusalem Center for Public Affairs, 31 p.
- ICG (2010): Tipping Point? Palestinians and the Search for a New Strategy. International Crisis Group, *Middle East Report*, 95, p. 18.
- INBAR, E. – SANDLER, S. (1997): The risks of Palestinian statehood. *Survival: Global Politics and Strategy*, 39/2, pp. 23-41.
- N. RÓZSA, E. (2015): *Az arab tavasz*. Budapest, Osiris.
- NAGAN, W. – HADDAD, A. M. (2012): *The Legal and Policy Implications of the Possibility of Palestinian Statehood*. University of Florida Levin College of Law.
<http://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1267&context=facultypub>
- Letöltés dátuma: 2013. 04. 12.
- PARAGI B. (2008): Még nem modern, már nem hagyományos: A palesztin államiság kérdőjelei a XXI. század elején. In: BALOGH, P. et al. (szerk.): *60 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem: A Jubileumi Tudományos Konferencia alkalmából készült tanulmányok*: Társadalomtudományi Kar, Aula, Budapest, pp. 199–213.
- PARAGI, B. (2009): Békefolyamathoz kötött államépítés a Közel-Keleten: A palesztin eset tanulságai. *Külügyi Szemle*, 1, pp. 73–101.
- PARAGI B. (2010): Az oslói békefolyamat és a palesztin autonómia kudarcának okai. In: CSICSMANN, L. (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten. Az államiság eltérő modelljei*. Aula, Budapest, pp. 275–338.
- PRINCE, J. L. (1988–1989): The International Legal Implications of the November 1988 Palestinian Declaration of Statehood. *Stanford Journal of International Law*, 681, pp. 1988–1989.
- RONEN, Y. (2009): ICC Jurisdiction over Acts Committed in the Gaza Strip: Article 12 (3) of the ICC Statute and Non-State Entities. *International Journal of Criminal Justice*, 7/1, pp. 3–27.

- STEIN, S. – BROM, S. (2014): Why Should We Fear the Recognition of a Palestinian State? *INSS Insight*, 618.
- WEBER, M. (1998): A politika mint hivatás. In: *Tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest.
- YADLIN, A. (2017): The Temple Mount Crisis and Israel's Cabinet: Recommendations for the Future. *INSS Insight*, 960.

Internetes hivatkozások

- DORSEY, J. M. (2017): *Trading Jerusalem for Iran*.
<https://lobelog.com/trading-jerusalem-for-iran/>
Letöltés dátuma: 2017. 01. 24.
- EIT (1999):
http://www.europarl.europa.eu/summits/ber2_en.htm#partIV
Letöltés dátuma: 2018. 01. 23.
- EIT (2010): 17835/10.
http://consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/EN/foraff/118456.pdf
Letöltés dátuma: 2018. 01. 23.
- EMERSON, M. (2011): The Political and Legal Logic for Palestinian Statehood. CEPS Commentary, 2011. 10. 03.
<http://www.ceps.be/book/political-and-legal-logic-palestinian-statehood>
Letöltés dátuma: 2014. 05. 05.
- ENSZ Alapokmány.
http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya
Letöltés dátuma: 2014. 08. 16.
- ENSZ Közgyűlés (2012): 67/19. sz. határozat.
<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/19862D03C564FA2C85257ACB004EE69B>
Letöltés dátuma: 2018. 01. 23.
- EP (2011): P7_TA-PROV(2011)0429
www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//...P7-TA-2011-0429
Letöltés dátuma: 2011. 09. 30.
- EUT (2009): 17218/09.
http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-10-371_en.doc
Letöltés dátuma: 2018. 01. 23.
- MACCORMAICK, R. (2017): Ireland dodges the question on recognising Palestine.
<https://www.irishtimes.com/news/world/middle-east/ireland-dodges-the-question-on-recognising-palestine-1.3066821>
Letöltés dátuma: 2017. 07. 14.
- MITCHELL, G. (2001): *Sharm al-Sheikh Fact-Finding Committee Final Report*.
<http://www.bitterlemons.org/docs/mitchell.html>
Letöltés dátuma: 2013. 07. 16.
- OBAMA, B. (2011): Beszédei 2011. 05. 19-én és 20-án.
<http://www.whitehouse.gov/briefing-room>
Letöltés dátuma: 2011. 09. 30.
- RAVID, B. (2011): Netanyahu: Israel Will Agree to Upgrade of Palestinian Status, Not Statehood. *Haaretz*, 2011. 09. 16.
<https://www.haaretz.com/1.5176743>
Letöltés dátuma: 2011. 09. 17.
- RÓMAI STATÚTUM (2002): 8. cikk, 2. b. VIII.
https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/.../0/rome_statute_english.pdf

- Letöltés dátuma: 2018. 01. 23.
- SARMADI, D. (2014): EU-Parlament stimmt für Anerkennung Palästinas.
<https://www.euractiv.de/section/eu-aussenpolitik/news/eu-parlament-stimmt-fur-erkennung-palastinas/>
Letöltés dátuma: 2014. 09. 30.
- STAFF, T. (2017): Israeli stabbed at embassy in Jordan, attacker and second man shot dead. *The Times of Israel*. 2017. 07. 24.
<https://www.timesofisrael.com/israeli-stabbed-at-embassy-in-jordan-attacker-shot-dead/>
Letöltés dátuma: 2017. 07. 24.
- VILÁGBANK (2012): *West Bank and Gaza. Towards Economic Sustainability of a Future Palestinian State: Promoting Private Sector-led Growth*. 2012. április. 68037-GZ számú jelentés.
<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/GrowthStudyEng.pdf>
Letöltés dátuma: 2013. 09. 24.
- ZANOTTI, J. (2010): *Israel and the Palestinians: Prospects for a Two-State Solution*. Congressional Research Service, 2010. 01. 08.
<http://fpc.state.gov/documents/organization/137186.pdf>
Letöltés dátuma: 2014. 05. 23.